

Dušan Kos

Grb in mit

Primer psevdokraljevskega izročila o gospodih Svibenskih (12.–19. stoletje)

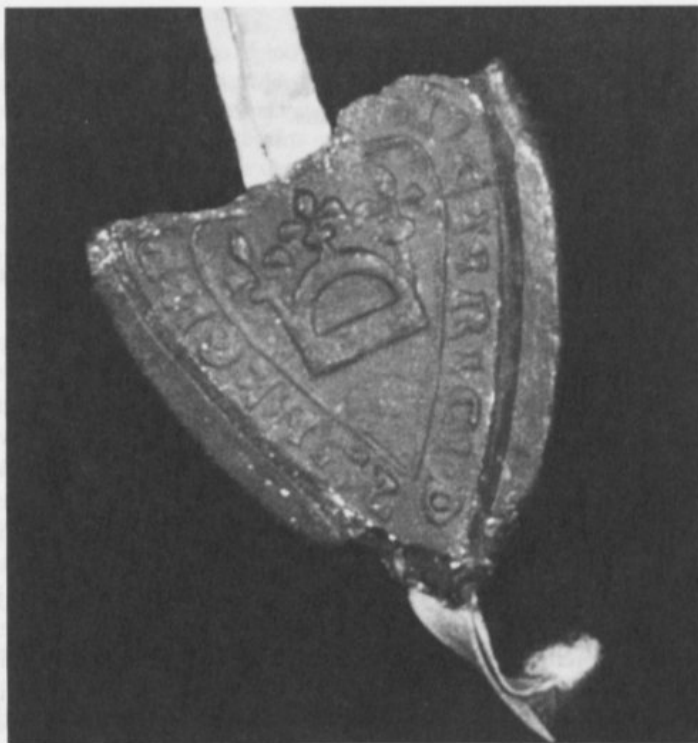
Grb ni bil le prepoznavni znak imetnika, pač pa tudi vidno sredstvo za njegovo statusno potrjevanje. Imetnik si je zlasti od 14. stoletja, ko se je začelo podeljevati plemenitost in grb tudi s cesarskimi diplomami, prizadeval uveljaviti takšno grbovno podobo, ki bi ga genealoško potrjevala oz. statusno še bolj izpostavljala kot bi ga smel njegov dejanski izvor; po drugi strani so že obstoječim grbom začeli s pomočjo učenih piscev iskati pojasnila, ki bi potrdila oz. pojasnila mite, stara izročila in nove hipoteze o visokem izvoru rodbine. Zlasti od baroka je med plemstvom prihajalo do, recimo temu »paralelnosti svetov« – dejanskega in mitičnega. Kranjski gospodje Svibenski (Schärffenberg), ki jih v tem članku jemljemo kot izstopajoč primer za diskurz o prepletanju grbov in mitologije, so bili ena tistih rodbin, ki je imela že v srednjem veku čast živeti v paralelnih svetovih. Realni svet jim zaradi krute resničnosti od 14. do 16. stoletja ni bil pretirano naklonjen ali pa z njim vsaj niso bili zadovoljni. Svet mitov, imaginacij in iluzij ter slučajnih podobnosti pa jim je prav zaradi posebnosti njihovega grba omogočal dvig nad povprečje. Široko polje ugodnih in daljnoročno koristnih porok, po katerih so vseskozi tako kot vsi ljudje na tem svetu hlepeli, jih je v 15. stoletju pred popolnim propadom rešilo bolj po sreči in naključju, a niti slučajno to ni bila posledica fantazem in legend.¹

Genealoška stvarnost Svibenskih niti ni bila slaba. Vseeno pa ne takšna, da je ne bi bilo potrebno naprej nenehno oplemenitevati, olepšavati, spreminjati. Seveda ravno toliko, da je bila bleščeča genealogija poslušalcem še verjetna, po drugi strani pa nepreverljiva. Pri iskanju (navidezne) resničnosti je potrebno slediti drobnim ostankom v mlajših genealoških zapisih in sodobnih ilustrativnih virih, saj primarni viri takih namigov ne vsebujejo. Najbolj bleščeči, iz misterija grba prevzeti element svibenske genealogije, je bilo povezovanje Svibenskih z neko bosensko in bolgarsko kraljevsko hišo. Tu pa ni šlo le za napačno interpretacijo virov in dejstev, pač pa za razširitev neke starejše legende, ki je izhajala predvsem iz »kraljevske podobe« svibenskega grba. Kdaj in zakaj je prišlo do takšne identifikacije? Je bila ta sad svibenskega rodbinskega izročila ali predvsem »znanstvenih« utemeljitev v času baroka, ko je fantazija začasno premagala resničnost?

Najprej dejstva in okoliščine. Grb Svibenskih in njihove vzporedne veje Svibensko-Plainskih (od srede 13. stoletja do leta 1363) se po znanih virih vsebinsko ni nikoli spreminjal: zlata trilistna krona (v starejših variantah je imela krona namesto listov kar tri križe) v modrem (polju) je bila prvič (seveda brez barv) izpričana leta 1235 v pečatniku Henrika II. Svibenskega (slika 1).² Grbi so kot nujni znaki razpoznavanja s šlemom zakritih vitezov, mode

¹ Članek temelji na nekaj predelanih poglavjih avtorjeve monografije o podobi rodbine Svibenskih med 12. in 15. stoletjem (»Blesk zlate krone. Gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov« (Thesaurus memoriae, Dissertationes 1, Ljubljana 2003).

² A. von Jaksch/H. Wiessner. Monumenta historiae dueatus Carinthiae: 1–4 (Jaksch), 5–10 (Wiessner) (Klagenfurt 1896–1972; odslej cit.: MDC), 4/1, št. 2099.

Sl. 1: Pečat Henrika II. Svibenskega na listini za vetrinjski samostan iz leta 1235 (Kärntner Landesarchiv Klagenfurt, Allgemeine Urkundenreihe; obj. v: MDC 4, št. 2099; foto: KLA)

in posledično plemiške posebnosti nastajali od druge tretjine 12. stoletja, množično in kot skoraj nespremenljivi dedni znaki pa od konca 12. in v začetku 13. stoletju.³ Od konca 13. stoletja je heraldična krona največkrat prišla le v nadščitje grbov kraljev in imela vidne le tri liste oz. konice nad čelnim obročem.⁴ Tri zlate krone v modrem polju se je npr. že v 13. stoletju pripisovalo grboma mitičnega angleškega kralja sv. Edmunda († 870) in kralja Artusa,⁵ idola viteške dvorske kulture. V realnem življenju je krona vsekakor pomenila določene kraljevske aspiracije oz. pravice.⁶ V ljudski sferi je enostavna večlistna krona simbolizirala rodovitnost, čistost in čarobno moč, zlasti v zvezi s poročnimi znaki. Na krščanskem vzhodu

³ D. L. Galbreath – L. Jéquier, *Handbuch der Heraldik* (Augsburg 1990), 18–21; W. Paravicini, *Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter* (v: *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 141, izd. O. G. Oexle in A. von Hülsen-Esch, Göttingen 1998), 351 (z obsejnim seznamom literature).

⁴ Prav tam, 165, 184–191.

⁵ Gl. srednjeveško podobo kralja Artusa v: O. Neubecker, *Wappenkunde* (München 1991), 170 in 171 sl.; H. Waldner, *Die ältesten Wappenbilder. Eine internationale Übersicht* (Herold-Studien 2, Berlin 1992), 25.

⁶ G. A. Seyler, *Geschichte der Heraldik* (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band A, Neustadt an der Aisch 1970), 210; isti avtor je na drugem mestu zapisal, da v večini primerov, ko so v grbovnihih podobah krone na glavah oseb, krone ne pomenijo statusnih (rangirnih) kron, niti šlemnih kron, temveč so običajno le šlemno okrasje. V 14. stoletju je krona na ščitu dokončno izgubila hierarhičen pomen (str. 211). Pri tem gre vendarle za drugačen problem, saj krona v svibenskem grbu ni bila v zvezi s šlemom oz. je bil ta kasneje le dodatek kroni.

so krone pomenile božje otroštvo in »krono življenja« kot končni cilj ljudi.⁷ S krožno obliko je poudarjala popolnost in nebeškost, *superiornost*; simbol slednje je bil krog. Krona je obljubljal nesmrtnost in odrešenje, zato je bila simbol oblasti, zmage, celo poroke. Ob tem je bila pomenljiva simbolika heraldičnih barv v svibenskem grbu, ki je že v srednjem veku obljubljal veliko, do baroka pa dodelila barvam take lastnosti: zlata je srednjeveškim učenjakom pomenila razum, ugled, srečo, visokost in (viteško) krepost; modra zvestobo, modrost, pravičnost in stanovitnost. Zlata je bila barva sonca, modra planeta Jupitra. Sonce (Sol, Helij) in Jupiter (Zeus) sta bila bogova svetlobe, zaščitnika zvestobe, prava, reda.⁸ Ker so bili Svibenski od srede 12. stoletja člani ministerialsko-vazalskih spremstev štajerskih teritorialnih in deželnih gospodov, je pri tem problemu bistveno vprašanje, *zakaj* so si privzeli v grb »kraljevski« simbol in ne nek enostavnejši heraldični znak ali pa celo varianto grba svojega gospoda. Recimo tako, kot so storili nekateri spanheimski ministeriali na Dolenjskem (Kostanjeviški, momaljski, Žumberški spanheimsko rdeče-srebrno šahirano prečko) ali andeški na Kamniškem (Kolovški in Kamniški andeškega orla).⁹ Tu trčimo na uganko, ki je ne moremo zlahka pojasniti le s povzemanjem starejših genealoških zgodb. Kakšne so bile kraljevske aspiracije Svibenskih in do česa? Do neke namišljene kraljevske ali knežje dediščine? Do državnih, t.j. cesarskih ministerialov in zaupnikov kraljev oz. cesarjev v 11., 12. in 13. stoletju? Ali do nečesa, o čemer je govorilo neko povsem drugo izročilo?

Svibenski po socialnem izvoru niso bili kraljevskega rodu. So pa s krono v grbu uspeli uveljaviti heraldično »kraljevskost« prej kot kdor koli drug zunaj kraljevskih dinastij. Večina plemstva si je krone upala upodobiti v grbih šele s cesarjevim oz. kraljevim dovoljenjem od 14. stoletja naprej. Bolj kot je bil grb enostaven, večkrat je prihajalo do podvajanj grbov: zlasti, če jemljemo v ozir celoten kulturni krog krščanske Evrope. Vsakdo naj bi praviloma imel drugačen grb, kar pa zaradi številnosti upravičencev v resnici ni bilo mogoče doseči. Še leta 1381 je vojvoda Leopold III. zaradi nevednosti, ali še verjetneje – zaradi nepomembnosti in za njegovo heraldiko tako rekoč neškodljivosti dejstva, da je nekdo na drugem koncu Evrope že imel enak grb, podelil Hansu Starkenbergerju grb s tremi kronami – povsem enak tistemu, ki ga je že imela kraljevina Švedska.¹⁰ Naj pripomnim, da vsi meni znani nemški plemiči Scharfenbergi (rodbin s tem imenom je bilo v srednjem veku precej) niso imeli krone kot grbovne podobe, torej Svibenski grba zanesljivo niso prevzeli od njih. Na Nemškem je bila krona razmeroma priljubljena kot glavni grbovni element. Toda grbi s krono niso bili simbolno tako pomenljivi kot svibenski, saj so bile v njih krone kombinirane vsaj s pomožnimi simboli. Če je imel grb kraljevine Švedske od leta 1277 v pečatnikih in od leta 1364 kot uradni simbol kvadrirano kombinacijo treh zlatih kron (2:1) v 1. in 4. polju ter vzpenjajočega se kronanega rdečega leva v zlatem v 2. in 3. polju, in je bil grb pruskega mesta Königsberg že delno »govoreč« (zlata trilistna krona na zlatem trohribu v modrem), je bil tak izbor razumljiv.¹¹ To pa se ni dalo primerjati s svibenskim ali pa s tistimi v Siebmacherjevi grbovni knjigi iz leta 1605, kateri so grbi koroških plemičev Schecken (zlata trilistna krona v modrem, s

⁷ Geslo Krone Viktorja 11. Elberna v: *Lexicon des Mittelalters* (odslej cit.: *LexM*) 5, 1546.

⁸ P. Ritter, *Stemmatographiae Illyricanae liber primus* (Zagrabiae 1702; izd. 1. Banac v: Grbovi. Biljezi identiteta, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991; odslej cit.: Vitezović 1702), 57–58 (122); Neubecker 1991, 56; geslo *Farbensymbolik* R. Suntrupa v *LexM* 4, 289–290.

⁹ Paravicini 1998, 353–354.

¹⁰ J. Kraßler, *Steirischer Wappenschlüssel* (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchiv 6, Graz 1968), 160–161.

¹¹ J. Siebmacher, *New Wappenbuch* (Nürnberg 1605; pomanjšana reprodukcija v: *Die bibliophilen Taschenbücher* 538, Harenberg Kommunikation, izd. 11. Appuhn, Dortmund 1988), 2 (*Schweden*), 223 (*Königsberg*). Grb mesta Köln je od ok. leta 1288 vseboval tri zlate krone v rdečem (Waldner 1992, 25).

trojno perjanico iz sredine krone), tirolskih Schürfov (nekakšno enostavno trirogeljno zlato pokrivalo v modrem), bavarskih Jagendorfov (tri zlate krone v razmerju 2:1 v rdečem) ali augsburških patriejev Haintzlinov (zlata krona, nad njo srebrn slonji rilee?, vse v modrem).¹² Omenim naj še leta 1254 izpričani grb nekega Ermoxa (?) von Landskron, ki pa je bil očitno v zvezi z imenom staufovskega gradu, saj je bil sam le gradiščan, tako kot pred njim v 40. letih 13. stoletja Gerhard von Sinzing.¹³ Podobno velja za množico nemških meščanskih rodbin, ki so imele že vsaj v 16. stoletju v grbih eno ali več kron, običajno v kombinaciji še z dodatnimi heraldičnimi elementi. Toda med njimi ni bilo »Scharfenbergov«.¹⁴ Scharpfenbergi iz bavarske Zgornje Pfalze po Siebmacherju niso imeli krone ali trohriba v grbu, pač pa deljen in polrazcepljen ščit (1. polje zlato, 2. srebrno, 3. modro).¹⁵ Neki istoimenski meščani so imeli pšenično klasje s srpom in dvema puščicama v vznožju.¹⁶ Saški Scharfenbergi so imeli dve desnopoševni prečki.¹⁷ In pri tem smo se omejili le na območje novoveškega rimsko-nemškega cesarstva in evropskih kraljevin! To je že bil čas bohotenja novega plemstva in omenjene rodbine niso bile ne toliko stare in ne tako ugledne kot Svibenski, njihovi grbi pa ne tako jasni v kraljevskem smislu. Iz podalpske regije pa velja omeniti desno polovico grba trga Vojnik, upodobljenega v pečatih od 15. stoletja naprej, ki je prvotno menda vseboval zlato krono v zelenem polju. Vojniški tržani pa so še leta 1763 trdili, da je njihov grb vseboval le zlato kronano granatno jabolko v modrem polju, pri čemer so ne le pozabili na levo polovico starega grba, pač pa nevsakdanje upodobljeno krono zamenjali z jabolkom.¹⁸ Tako so se v barvah in vsebini približali preprostosti svibenskega grba. Na tem mestu bralca opominjam, da sta imela Svibno in Vojnik v 11. stoletju podobno lastniško zgodovino, v začetku 13. stoletja pa sta bila tamošnja gospodarja celo v svaštvu (Henrik II. Svibenski se je poročil z neko Vojničanko). as nastanka vojniškega grba je v resnici manj skrivnosten kot svibenska enigma, saj najbrž ni nastal prej kot v 14. stoletju. Vendar pa Svibenski z vojniško doto niso prevzeli grba Vojniških. Tudi če bi ga, motiva krone ne bi pojasnili, problem bi le prestavili k Vojniškim. Sploh pa je bil grb svobodnih gospodov Vojniških drugačen od trškega in svibenskega in je po navedbi Hansa Pircheggerja menda vseboval podobo mačka.¹⁹

Pri heraldičnem izvoru svibenske krone se pojavi več hipotez. Prva izhaja iz že omenjene artusijanske mitologije, ki so je bili polni viteški romani 12. in 13. stoletja. Tu velja opozoriti, da so Henrik II. Svibenski in njegovi sinovi najbrž poznali pesnika Heinricha von Türlina, avtorja priljubljenega viteškega romana »Krona«, ki je nastal v 30. letih 13. stoletja najbrž na spanheimskem dvoru v Šentvidu na Koroškem.²⁰ Je ta roman (so)vplival na svibenski grb?

¹² Siebmacher 1605, 27 (*Schäftenberg*), 43 (*Schürf*), 47 (*Schecken*), 79 (*Jagendorf*), 217 (*Haintzlin*).

¹³ Waldner 1992, 25; B. Arnold, *German Knighthood 1050–1300* (New York 1999), 218.

¹⁴ *Großes Wappen-Bilder-Lexikon der bürgerlichen Geschlechter Deutschlands, Österreichs und der Schweiz* (izd. O. Neubecker, 2. izd.: Augsburg 1992), 771–773. Rodbine Schweigger, Dietschi, Cron, Küng, Precht so imele celo le po eno trlistno krono v grbu, tako kot Svibenski. *al mi kovine in barve njihovih grbov niso poznani.

¹⁵ *Wappen-Bilder-Lexikon* 1992, 87; J. Siebmacher's *großes Wappenbuch*, Bd. VI/1: G. A. Seyler, *Die Wappen des bayerischen Adels* (Nürnberg 1884, reprint: Neustadt an der Aisch 1971 = Bd. 22), 175.

¹⁶ Prav tam, 676.

¹⁷ J. Siebmacher's *großes Wappenbuch*, Bd. VI/12: G. A. von Mülverstedt (Nürnberg 1907, reprint: Neustadt an der Aisch 1977 = Bd. 20), 106.

¹⁸ B. Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem* (Ljubljana 1988), 192.

¹⁹ H. Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültien, Städte und Märkte* (Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 10, München 1962), 211.

²⁰ H. Dopsch, *Österreichische Geschichte 1122–1278. Die Länder und das Reich. Ostalpenraum im Hochmittelalter* (skupaj s K. Brunnerjem in M. Wellinom, izd. H. Wolfram, Wien 1999), 96–98. O artusijanski mitologiji gl. geslo »Artus (Arthur), Artussage, Artusromane« skupine več avtorjev v *LexM* 1, 1074–1089.

Druga je »tehnična«: risarsko namreč ne bi bilo težko spremeniti prvotnega svibenskega-schärrffenberškega (ostrega) heraldičnega (tro)hriba (govoreči grb!) v enostavno trilitno krono.²¹ To bi lahko storil že Henrik II., recimo zaradi impresioniranja nad romanom »Krona« ali pa že njegova oče in ded pod vplivom dvorske kulture. V prvem ohranjenem pečatu Henrika II. na listini iz leta 1235 krona na daleč res spominja na zaobljen hrib, ki je nakazan v polkrožnem loku nad enostavnim čelnim obročem. Šele tri lilije (listi) nad lokom določneje pojasnjujejo, da gre za krono. Taka krona je izhajala iz heraldičnih in sfragističnih osnov kron nemških kraljev in cesarjev od druge polovice 12. stoletja do srede 13. stoletja.²² Zanimivo je, da so skoraj enako krono nato imeli nekateri Svibenčani v pečatinikih še v prvi tretjini 14. stoletja, le da so lilije nadomestili enostavni križi, ščit s krono pa je lahko imel nad levim vogalom šlem z okrašeno perjanico.²³ Od srede 13. stoletja in s pečatniki Henrika III. so svibenske sfragistično-heraldične krone postajale bolj podobne pravim sodobnim kronam gotske dobe.²⁴ Tako bi bila sprememba iz hriba v krono razumljiva, s tem pa tudi sprejemljiva izpeljava domneve o spremembi treh piramid v krono (gl. nadaljevanje). Asociacijsko in oblikovno so bili troglavi heraldični hribi zelo blizu heraldičnim kronam v risarsko slabših delih še daleč v baročnem času.²⁵ Ker centralna državna in deželna oblast na Kranjskem vse do zadnje tretjine 13. stoletja ni prišla do veljave, se ob samovoljno spremembo takšnega grba ni nihče obregnil. Dejstvo je, da jim je okolica grb priznala; konec koncev jim ga tudi ni mogla odreči.

Prav tako smiselno je mogoče pojasniti prevzem heraldične podobe s konkretno naklonjenostjo Svibenčanov staufovskim vladarjem v 13. stoletju. Posebej pa cesarju Frideriku II., ki se je v 30. letih dejavno vmešal v razprtije med vojvodo Friderikom in štajersko-avstrijskim plemstvom. S krono na pečatniku na listini iz leta 1235, ki je imela tipično obliko iz staufovskega obdobja, bi Henrik II. Svibenski simbolno poudaril odklon od Babenberžanov in priznal za svojega neposrednega gospodarja kar cesarja. Glede na dejstvo, da je Henrik sredi 30. let zanesljivo osebno spoznal cesarja (vsaj na Dunaju leta 1237), je takšno razmišljanje lahko blizu resnici. Nasploh izboljševanje statusa in ugleda ter izkazovanja politične usmeritve

²¹ Tudi Josef Krašler je pri upodobitvi grba iz pečatnika nekega Mamberga iz leta 1350 zapisal, da je trohrib »skoraj v obliki krone« (Krašler 1968, 105). Neki nemški meščani Scharfenbergi so imeli npr. (logičen) govoreči grb: oster hrib (Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 87), drugi trohrib, na katerem se je vzpenjal gams – podobne variante je imelo mnogo nemških meščanov (Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 329). Ob tem velja omeniti, da bi teoretično lahko prišlo tudi do spremembe treh heraldičnih konic (ali heptagularnega reza) v krono kot je namigoval »e Schönleben leta 1664 in 1680 (Joannes Ludovici Schönleben, Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum a Gallenberg (1664) v Arhivu Republike Slovenije, Zbirka rokopisov (sign. 49), 1v; Joannes Ludovici Schönleben, Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica (1674) v Arhivu Republike Slovenije, Zbirka rokopisov (sign. I/42), 631; gl. tudi nadaljevanje tega poglavja). Takšen grb so imeli Attemsi (Krašler 1968, 47), ki so bili v resnici sorodniki Puchsov – tuscijski mejni grof Ulrik II. (1136–1170), prvi, ki se je imenoval tudi po Attemsu v Furlaniji (npr. F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch der Herzogthums Krain (I. Band 777–1200, Laibach 1882/3; II. Band 1200–1269, Laibach 1884 u. 1887; odslej cit.: URBKr) 1, št. 79, 106, 128), je bil pravi bratranec Henrika I. Prisa in njegovih bratov in sestre (sin Wergandovega brata Ulrika I.). Gl. L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (Rad historičkog-filologičkog i filozofičkog-juridičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 250 (112), Zagreb 1935), 238. Vendar je to manj verjetno, saj bi potemtakem Svibenski v resnici izhajali iz družine mejnega grofa Ulrika II. in bi »e zaradi statusa in ugleda ohranili attemško ime in grb. Sploh pa gre dvomiti, da so Attemsi in Svibenski imeli »e izoblikovan grb »e ok. leta 1150.

²² MDC 4/1, št. 2099. Gl. Neubecker 1991, 172–173.

²³ Arhiv Republike Slovenije, Zbirka listin (odslej cit.: ARS ZL), listina I323 VIII 19.

²⁴ Gl. pečate pečatnike Svibenčanov na ARS ZL 1335 XI 25.; ARS ZL 1337 IV 15.; ARS ZL 1338 V 31. Radeče itd.

²⁵ D. Kos, Pot na Avalon. Zgodovinski časopis 51 (1997), 183; Neubecker 1991, 170.

s pomočjo heraldike v 13. stoletju ni bilo nenavadno.²⁶ Zato tudi sprememba svibenskega grba ne bi bila nobena posebnost: gospodje Ptujski, od srede 40. let 13. stoletja svaki Svibenskih, so v tistem času namesto heraldičnega krzna (t. i. Feh) prevzeli v svojo heraldiko na glavo obrnjeno sidro od gospodov Treunskih in črva od koroških Hollenburgov, lastnikov gradu Vurberk. Res pa je, da tu ni šlo za predelavo starega grba, pač pa za privzem povsem novega, že oblikovanega. S tem so Ptujski utemljili novo rodbinsko posestno in genealoško osnovo. Podobno je veljalo za Svibenske, ki niso imeli puchškega grba,²⁷ pač pa so s samo-svojo heraldično simboliko želeli nakazati posebno rodbinsko izročilo. Nedokazljiva, a vabljiva domneva je tudi, da so bili prvi Svibenčani v času razcveta viteške kulture in rojstva heraldike udeleženci križarskih vojn. Plemstvo iz slovenskih dežel je imelo ob tem srečo, da je živelo na robu ozemelj, po katerih so potovali križarji in romarji. Maloštevilno podalpsko plemstvo je dobilo vsaj posreden stik z Orientom, verjetno pa so se tja podali tudi sami, že vsaj sredi 11. stoletja. V kronikah in redkih listinah so bili našeti v bistvu tisti dinasti in gospodje, s katerimi so se Svibenski v resnici poznali in srečevali. Ker so imeli visoki gospodje v spremstvih mnogo nižjih vitezov, v virih seveda anonimnih, je na udejstvovanje evropskega plemstva v križarskih pohodih in romanjih pravzaprav treba gledati drugače: iz vsake plemiške družine, ne glede na to, ali je razpolagala z dovolj premoženja za opremo in potnino ali ne, se je v dveh stoletjih obsedenosti z Orientom vsaj en član odpravil na vzhod. Bolj zanimiva kot udeležba, ki je bila nekaj najbolj normalnega v življenju plemiča, je bila pravzaprav morebitna neudeležba in razlogi zanjo. Ob vsem tem je bilo ne le mogoče, pač pa skoraj zanesljivo, da sta bila v pohodih svojega gospoda vojvoda Leopolda v prvi četrtini 13. stoletja zraven tudi Henrik I. in Henrik II. Svibenska, tako kot večina njima podobni vitezov.

Mitlčnost Svibenskih

Ėe o dejanskem izvoru svibenskega grba ni mogoče reči zadnje besede, je z njegovimi mitološkimi elementi drugače. V 16. in 17. stoletju so začele vsepovsod nastajati posebne genealoške študije, posvečene tudi plemiškim rodbinam srednjega razreda, ne le vladarskim hišam. Največkrat po naročilu in zato s tendencioznimi legendarnimi vstavki. Prva znana genealogija Svibenskih v nemškem jeziku je prišla leta 1646 izpod peresa Valentina Preuenhueberja oz. njegovega istoimenskega sina, saj je oče umrl že leta 1642. Genealogija, ki je nastala najbrž po naročilu, je bila natisnjena šele leta 1871, ko jo je s komentarji v opombah in po zagotovilih neokrnjeno objavil Egon Gaston von Pettenege.²⁸ Preuenhueber st. je po letu

²⁶ G. Scheibelreiter, *Anthroponymie, Symbolik und Selbstverständnis* (v: *Personennamen und Identität. Namegebung und Namengebrauch als Anzeiger individueller Bestimmung und Gruppenbezogener Zuordnung*, izd. R. Härtel v: *Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen* 3; ter G. Hödl v: *Schriftenreihe der Akademie Friesach* 2, Graz 1997), 82–84.

²⁷ Paravicini 1998, 357–358. Grb Puchsov je menda vseboval tri levopoševne puščice (Krafler 1968, 130).

²⁸ Naslov: »Genealogia des uralten Löbl. Herrngeschlechtes der Herrn v. Scherffenberg auf Hohenwang und Spielberg, durch Valentinum Preuenhueber zusambengetragen anno 1646« (= Preuenhueber 1646, za obdobje do leta 1400 na straneh 107–109 in 127). Ilugo Hebenstreit je navedel Preuenhueberjevo genealoško zbirko »Collectanea genealogica« (Hs. 30) v Gornjeavstrijskem deželnem arhivu v Linzu, fond Schlüsselberger Archiv (II. Hebenstreit, Die Herren von Schärffenberg und ihre Beziehungen zu Linz. *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz* 1966, 165. op. 1; II. Hebenstreit, Die Herren und Grafen von Schärffenberg (tipkopis v petih zvezkih v knjižnici Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz, 1/1, 1 sl.). Najbrž pa je uporabljal tudi Streinov rokopis Hs. 5/17, ki omenja nekaj avstrijskih Svibenčanov/Schärffenbergov od 15. do 17. stoletja (Oberösterreichisches Landesarchiv, Schlüsselberger Archiv, Hs. 5/17, pg. 91–92), ter rokopis Joba Hartmana Ennenckla »Collectanea Genealogica I–II«; z mnogimi imeni, izpisanimi iz originalnih listin od 13. do 16. stoletja (Job Hartman Ennenckl, *Collectanea Genealogica I–II*; z registrom Johanna Georga von Hoheneckha v Oberösterreichisches Landesarchiv, Schlüsselberger Archiv, Sammlung Hoheneck, Hs. 109 in 110).

1637 je napisal še nekaj genealogij plemiških rodbin kot del nedokončanega projekta o genealogiji celotnega gornjeavstrijskega plemstva, kamor so od srede 14. stoletja do preselitve na Gornjo Štajersko v 16. stoletju in izumrtja avstrijske veje sodili nekoč kranjski Svibenci. Preuenhueber se je uspel na trenutke izogniti baročnemu fantaziranju, predvsem zato, ker je največjo pozornost posvetil zgodovini novoveških Schärffenbergov/Svibenskih po letu 1400, za kar je imel na razpolago nekaj primarnih virov. Za starejšo genealogijo se je kljub molku o izvoru svojih glavnih virov (večino listin iz obdobja do ok. leta 1400 so Svibenski po običaju morali predati skupaj s prodanimi gospostvi novim posestnikom) oprl na Wolfganga Laziusa, verjetno pa tudi na Joba Ennenekla in Reicharta Streina von Schwarzenau. Preuenhueberjeva dela so postala glavni vir mlajšim genealogijam drugih rodbin, ki so nastajale v habsburških deželah v 17. in 18. stoletju. Toda šele Preuenhueberjevi namigi o davnem izvoru Svibenskih so omogočili mlajšim piscem heraldično in genealoško fantaziranje. Svibenska genealogija je postala vzorčni primer, kako so stare legende, povezane tudi s stvarnimi dejstvi (imenoslovje, izpovednost grbov itd.) zamirale, ponovno vzplamtele, izginjale, nadomestile pa so jih nove, času in modi ustrežnejše. O vseh elementih svibenske genealogije na tem mestu ne gre razpravljati, pač pa le o heraldičnih.

Že v prvem stavku je Preuenhueber brez zadržkov zatrdil, da Svibenski izvirajo iz rodu nekdanjih kraljev Bosne: o kraljevskem izvoru pa naj bi pričala krona v njihovem grbu. Z omenjanjem Bosne je uveljavil neko starejšo intrigo, ki je med genealogi nato živela do 19. stoletja. Šlo je za pri njem nečitiranega Martina Zeillerja, ki je leta 1632 v svojem delu »Itinerarij Nemčije« pri opisu gradu Spielberg na Donavi povzel Laziusa in še dodal, da naj bi bili Svibenski kraljevskega izvora. Zeiller je priznal, da o tem ni mogel najti zanesljive vesti, razen da mu je bilo *rečeno*, da izhajajo iz rodu bosenskih kraljev.²⁹ Zeiller kraljevskega izvora ni mogel najti pri Laziusu, pač pa je očitno povzel govornice, ki so pričale o tem, da so Schärffenberški/Svibenski vsaj v 17. stoletju negovali neko srednjeveško izročilo. Od kod je prišlo in kdaj je nastalo? V »neki stari knjigi«, mislil je na enega od rokopisov »Kronike koneila v Konstanci« (1414–1418) Ulrieha von Riechental, je Preuenhueber videl grba in napisal »Rex Seherffenberg« in »Rex Britaniae«. Preuenhueber pa *sam* kljub temu ni potegnil pričakovanega zaključka – da so bili Svibenski »dokazano« kraljevskega rodu. Pač pa je lakonično ugotovil, da je rod zelo star, da je imel nekoč sedež na kranjskem gradu Svibno, ki pa mu ga je deželni knez odvzel. Pettelegg je v opombi navedel Laziusov odlomek ter mlajši Schönlebnov odlomek iz »Gallenberške genealogije« (gl. nadaljevanje). Zaključimo lahko, da sta v najkasneje v 16. stoletju v javnosti krožili vsaj dve genealoški teoriji o izvoru Svibenskih: Laziusova, ki je izhajala iz psevdospanheimske, in »kraljevska«, ki je temeljila na konstanški kroniki. Ta druga je izdatneje vplivala na samo rodbino in tudi na mlajše avtorje, ker je izhajala iz heraldičnih osnov.

Za utemeljitev heraldične legendarnosti Svibenskih v novem veku je bil najbolj zaslužen kranjski genealog in zgodovinar, ljubljanski dekan in ribniški nadduhovnik Janez Ludvik Schönleben; za promocijo njegovih zapisov pa njegov znanec Janez Vajkard Valvasor. Teoretično bi Schönleben do leta 1680 uspel preučiti Preuenhueberjevo genealogijo Svibenskih, saj je nekaj glavnih prvin ohranil in jih razširil, večidel pa je tako kot Preuenhueber povzemal po Laziusu in še nekaterih, za nas manj pomembnih nemških pisih. Težko je verjeti, da bi mu Schärffenbergi (od njihove preselitve v Avstrijo je smiselneje uporabljati njihovo originalno ime, ne pa svibensko, saj jih z izvornim gradom in slovenskim jezikom ni povezovalo nič več) odstopili izvod svoje kronike. Nenzadnje bi obe gotovo citirali pri svojih objavah, tako kot tiste, ki jih je videl

²⁹ M. Zeiller, *Itinerarium Germaniae nov-antiquae. Teutsches Reyßbuch durch Hoch und Nieder Teutschland* (Straßburg 1632), 191 (cap. 8, lib. I).

in uporabil. Rokopis Preuenhueberjeve genealogije, kakor tudi ne novoveška Schärffenberška kronika, Kranjcu torej nista bili poznani. Nenazadnje je celo Valvasor opozarjal, da je bil Schönleben predvsem kabinetni raziskovalec, ki svojih domnev ni preverjal na terenu in je bil odvisen od tistega, kar mu je prišlo v roke – kot je Schönleben sam priznal, predvsem iz kranjskih samostanskih in mestnih arhivov.³⁰ V 16. in 17. stoletju pa so imele posamezne veje Schärffenberških politične in sorodstvene stike z nekaterimi starimi kranjskimi plemiškimi rodovi. Kako intenzivni so bili ti stiki in ali bi jih uspel Schönleben izrabiti za informiranje o starih Svibenskih, ni mogoče ugotoviti. Razpoložljive podatke je nadgradil do skrajnosti, delno pa jih je celo prestopil in se podal v »paralelne svetove«. Tako je Schönleben najzgodnjšo svibensko genealogijo leta 1680 prvi sistematično postavil na spektakularnejšo raven; povsem drugačno od skromnih Laziusjevih, Streinovih in Preuenhueberjevih poskusov. Takšno, ki je bila povšeči po slavi hlepečim baročnim plemičem. Takšno, ki je izvor rodbin postavljala vsaj onkraj prvega milenija, če je bila že antika preveč oddaljena.

Glavno Schönlebnovo delo za genealogijo Svibenskih je bilo posvečeno neki drugi stari kranjski rodbini – Gallenbergom. Iz dela »Genealogija Gallenbergov« iz leta 1680, ki je imelo za osnovo rokopis iz leta 1664 ter deset let mlajšega dela »Dodatek k kranjskim analom«, v katerem je predstavil rodovnike in izvor večine kranjskega plemstva,³¹ je povzel opis gradov Svibno in Osterberg tudi Valvasor v »Slavi vojvodine Kranjske« leta 1689. Bralca naslednjih vrstic, ki pozna osnovna dejstva slovenske zgodovine 10. in 11. stoletja, ni potrebno posebej opozoriti, da pogosto nič ni tako, kot je (bilo) zapisano, »da je bilo nekoč«. Takole je začel Schönleben v začetku genealoškega dela latinsko pisane gallenberške genealogije, Valvasor pa je odlomke prevedel v nemščino: »Arnulf, ki izhaja iz rodu frankovskih vojvod, a je njegova vrsta večine (prednikov) težko določljiva, je bil okoli leta 928 ali še prej z drugimi plemenitimi vitezi poklican k obrambi meja rimskega cesarstva; potem se je naselil v Slovenski marki in spodnji Kranjski, kjer je na nadvse visokem hribu, nedaleč od bregov Save, pozidal grad Schärffenberg, katerega ruševine se vidijo še danes.« Valvasor sam je po citatu nadaljeval, da so se ti »grofje Schärffenberški« nato delili v različne linije, od katerih so ena grofje in gospodje Gallenbergi, drugi pa Osterbergerji. Med grofi Schärffenberški je bil, povzema Valvasor, celo bolgarski kralj. Nato najstarejšo zgodovino Schärffenberško-Svibenskih, za katero je imel na razpolago Schönlebna in Christalnick-Megiserjevo Koroško kroniko, zaključil z enostavno ugotovitvijo, da so imeli grofje (sic!) svibenski grad in gospostvo še dolgo v posesti in da so bili zelo mogočni. Pripoved nato preide na legendo o Viljemovem prstanu. Njeno ozadje je Valvasor povzel po Christalnick-Megiserju.³²

³⁰ O Schönlebnovem genealoškem delu gl. A. Coreth, *Österreichische Geschichtschreibung in der Barockzeit (1620–1740)* (Wien 1950), 37–38, 152–153.

³¹ »Genealogia illustrisimae familiae sac. rom. imp. comitum de Gallenberg« (Labaci 1680). »Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica« (= Schönleben 1674). Poleg teh je Schönleben sestavil tudi genealogije Ursinijev (1680), Auerspergov in Attemsov (1681).

³² Schönleben 1680, 11: *Arnulphus e Ducibus Franconiae oriundus, incertum qua maiorum serie, circa annum 928. vel citius, evocatus cum pluribus aliis nobilibus ad tutandos limites Romani Imperii, consedit in Marcha Vindorum & Carniolia inferiore, vbi arcem Schärffenbergam condidit in altissimo monte non procul a Savi ripa, cujus rudera etiamnum conspiciuntur.* (= J. W. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Crain (Laibach-Nürnberg 1689)*, XI, 500). Nekoliko poenostavljen zapis o naselitvi Svibenskih je tudi v Schönlebnovem delu »Carniolia antiqua et nova« iz istega leta na str. 490–491, kjer je opisana obramba in vojne cesarja Henrika II. leta 928. Cesar naj bi poslal na jugovzhodne meje mnogo plemstva iz Frankovskega, Alemanije in Saške, ki so se tam naselili in postavili gradove: *Hinc puto his ipsis temporibus conditam arcem Schärffenbergam prope Savi ripam in Carniolia inferiori, a qua nomenclaturam acceperunt Schärffenbergii, nec multo post aucta familia Osterbergam & Gallenbergam, quarum ista adhuc extat, illius solum ruinae monstrantur ad eandem Savi ripam, sive potius ad confluentes Labaci & Savi.*

Osnovna Schönlebnova teza je torej bila: Osterbergerji so v resnici Svibenski z Gallenberga. Če dobesedno prevedemo ime Schärffenberg v slovenščino, mimogrede – vprašanje je, če se to gospodje Svibenski sploh kdaj počeli – res dobimo slovensko ime »Ostri vrh« ali »Ostra gora«.³³ Oseba s takim imenom, ki se na zahtevo samovšečne neveste poda v Bosno bojevati s Turki, od koder pripelje pašino sestro, nastopa v glavni moški vlogi v vsakemu kolikor toliko razgledanemu Slovencu znani Prešernovi romanci »Turjaška Rozamunda«. Ostrovihar je Prešernu pomenil Svibenčana iz schönlebensko-valvasorske tradicije (»Schärffenbergerja«), saj je pesnik nedvomno poznal vsaj Valvasorjevo delo.³⁴ Nenazadnje je v drugi romanci po Valvasorju priredil tudi zgodbo o Urški in povodnem možu. Morda je pesnik poznal celo Pezovo izdajo Otokarjeve rimane kronike,³⁵ vsekakor pa še romantični Schlechterjevi in Budikovi baladi o Viljemu Svibenskemu.³⁶ Še v 19. stoletju pa so pri »Ostroviharjih« ljudje merili tudi na Osterbergerje z istoimenskega gradu na vzhodnem obrobju Ljubljanske kotline nad Sostrim. Prvi del imena tega gradu je Schönleben enačil s slovensko besedo, drugi del pa prevedel. Tako je dobil slovenski prevod nemškega imena »Schärffenberg«. To se mu ni zdelo napačno, saj je (pravilno) omenjal prevladujoči slovanski značaj Kranjske vse od 6. stoletja naprej in zato domneval, da so Svibenski enostavno prevzeli slovansko ime. Po njegovem so se prišleki v tujejezično okolje pogosto prilagajali okolici tudi z imeni, kar je podkrepil s preimenovanji nemškega plemstva, ki se je preselilo v Italijo (»Hohenembs« v Attems).³⁷ Valvasor pa je ime Osterberg spravljal v zvezo z imenom vasi Sostro, ker naj bi »Sosterberg« sčasoma izgubil prvo črko. Polihistor je na eni od upodobitev Svibnega pravilno in povsem drugače poslovenil Scharfenberg – v *Sviben*. Tu se torej ni naslonil na Schönlebna, pač pa na tisto, kar je od domačinov slišal na kraju samem.

Preprosto in napačno razlago imena Osterberg so nekateri starejši slovenski onomastiki podpirali še v 19. in 20. stoletju. Kombinacija slovenskega pridevnika in prevoda drugega dela imena (-berg), ki sta je bila sposobna večjezična Schönleben in Valvasor, je bila v 17. stoletju mogoča. Ni pa bila domača resničnim graditeljem Osterberga v 12. stoletju. Prav tako malo verjetna je misel, da naj bi ti grad najprej imenovali »Ostri vrh«, saj je prisebnejši Valvasor npr. zgolj *Scharffenberg* prevedel v *Ostervercho*.³⁸ V resnici je ime »Osterberg« v visokem srednjem veku pomenilo »(najbolj) vzhodni grad«, v smislu njegove lege na robu spanheimskega ljubljanskega gospostva. Tako kot je npr. v 9. stoletju pomenil izraz »Marchia (terra, provincia) orientalis« Vzhodno krajino (marko) oz. poznejše jedro mejne grofije Avstrije glede na karolinško kraljestvo. Danes se imena gradu Osterberg ne prevaja več, ne le zaradi nehistoričnosti slovenskega prevoda »vzhodni grad (hríb!)« ali celo »velikonočni grad (hríb)«, pač pa tudi zaradi morebitnih zamenjav z resničnim »Ostrim vrhom« – gradom Svibno.³⁹

Pri Prešernovem Ostroviharju je torej nominalno šlo za Svibenčana, vsebinsko oz. historično pa za Osterbergerja. Od ok. leta 1360 in vse do leta 1562, t.j. v času, na katerega se

³³ Tako (*Ostrohora*) so čehi prevajali oz. imenovali grad Scharfberg na zahodnem češkem re v srednjem veku (M. Pangerl, *Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen* (Fontes rerum Austriacarum II 37, Wien 1872), 6, 522–523, posebej še str. 583 in 621).

³⁴ Gl. tudi D. Vuga, *Za zidovi. Ostroviharjeve prave korenine*. GEA, december 1990, 54.

³⁵ H. Pez, *Scriptores rerum Austriacarum*, Tomus III (Lipsiae 1745), passim.

³⁶ A. J. Schlechter (Hugo von Schwarzthal), *Wilhelm von Schärffenberg* (Lirische und romantische Dichtungen, Laibach 1833); P. Budik, *Wilhelm von Schärffenberg, oder Ring der Treue*. Dramatisches Gedicht in vier Akten (Wien 1843).

³⁷ Schönleben, Gallenberg 1680, 3–4.

³⁸ Valvasor 1689, XI, 434. Gl. V. Grlic, *Zgodovina Podgrada* (Podgrad 1995), 14, 34.

³⁹ D. Kos, *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja* (Zbirka ZRC 1, Ljubljana 1994), 128–129.

nanaša pesnikova romanca, je bila lastnica Osterberga namreč veja Gallenbergov, ki so bili resnično dejavni v protiturški obrambi ter bili vsaj v vojaških zadevah v stikih s Turjaškimi gospodi (Auerspergi), pa tudi s štajerskimi Schärffenbergi-Svibenskimi. Zadnji osterberški Gallenberg, Jurij, je leta 1562 padel pri Bihaću v boju s Turki. Del osterberško-dolskega gospostva so nato dedovali Raspi, del pa glavna veja Gallenbergov. Tako je bilo vse do leta 1688, ko so jih Schönlebnova znanci grofa Danijel in Jurij Sigmund ter Janez Baltazar Rasp prodali oz. odstopili Erbergom (ti so bili lastniki do leta 1882).⁴⁰ Toda zadnji kranjski Svibenčani so zapustili Kranjsko že kmalu po letu 1397 in zato v 15. in 16. stoletju in niso bili dejavni v spopadih s Turki.

Ta napaka pri prevajanju Osterberga, ki je ne navajam le kot ilustracijo, ni bila avtohtonost romantičnega 19. stoletja. Ali je bila izmišljiva 17. stoletja? Od 15. stoletja se je tudi med srednjim in celo nižjim plemstvom v Evropi vzbudilo živo zanimanje za lastnimi koreninami.⁴¹ Na Kranjskem je nastala npr. schönlebnova turjaška genealogija, z le malenkost manj nedokazljivimi podatki za najstarejšo zgodovino, kot so si svoj izvor predstavljali Gallenbergi. Ti se niso mogli izkazati s pisnimi dokazi o uglednem izvoru pred letom 1200, zato so v 16. stoletju spodbujali govorice o zvezi z mnogo starejšimi in uglednejšimi Svibenčani. Pri tem se niti niso motili, le da so zvezo potisnili pregloboko v preteklost. To so prepustili Schönlebnu, ki je korenine Gallenberško-Svibenskih iskal celo v času ok. leta 700, saj naj bi pripadali karolinškemu plemstvu.⁴² Špekuliral je tudi z zgodovino Svibenskih in Gallenbergov v 11. in 12. stoletju. Pri tem ni postavil togih tez, pač pa »upravičene domneve«, ki jih je gradil na njemu logičnih izpeljavah splošnih dejstev. Po njegovem naj bi Svibenski po naselitvi na Kranjsko ok. leta 930 najprej zgradili grad Svibno, ne pa gradu Gallenberg. Od obeh mlajši je bil Osterberg. Zaradi razlik med vejami so te dobile predikate po imenih gradov.⁴³ Zunajkranjski historiografi takšnega začetka svibenske genealogije niso poznali. Zaradi nepoznavanja Gallenbergov, slovenskega jezika in geografije tudi niso mogli Svibenskih onomastično in historično pripeljati v zvezo z Osterbergom in Gallenbergi. Tako detajliran izvor Gallenbergov pa je za seboj potegnil tudi štajersko-avstrijske Schärffenberge. S tem se je psevdobosenski, bolgarski in spanheimski »tradiciji« kot zadnja pridružila še gallenberška oz. »frankovska«.

Po zapisanem smemo sumarno rekonstruirati ozadje nastanka Schönlebnove legendarne genealogije. Svibenskih v njegovem in Valvasorjevem času že dolgo ni bilo več na Kranjskem, oba pisca pa sta pisala predvsem o Kranjcih in Kranjski. Svibenski/Schärffenberški, ki so bili v 17. stoletju štajerski deželani, pa so ohranili stike s kranjsko družbo. V letih 1554 in 1575 je bil denimo zakupnik svibenskega gospostva Janez Schärffenberški, vrsto let tudi štajerski deželni glavar, za njim pa do leta 1579 njegova vdova Felicita Lamberg (Kranjica). Kot glavar je Janez moral sodelovati s kranjskimi funkcionarji, če ne drugače v skupni upravi notranjeavstrijskih dežel in Vojne krajine na Hrvaškem in v Slavoniji. Prav tako so imeli stike s kranjskim plemstvom njegov, leta 1542 rojeni sin Friderik, ki je leta 1593 poveljeval štajerski konjenici v bitki pri Sisku, vnuk Janezovega brata Ulrika, (Krištof) Ulrik, ki je bil leta 1635 dejaven na Hrvaškem, sicer pa leta 1628 štajerski deželni upravitelj. To še ni vse: v

⁴⁰ Schönleben, Gallenberg 1680, 12. Gl. Kos 1994, 32; Grlic 1995, 16–20; E. Umek, Erbergi in dolski arhiv, 1. in 2. del (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija Graškiški arhivi 5, Ljubljana 1991), 12 sl.

⁴¹ Gl. G. Melville, Vorfahren und Vorgänger. Spätmittelalterliche Genealogien als Dynastische Legitimation zur Herrschaft (v: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, izd. P.-J. Schuler, Sigmaringen 1987), 203 sl.

⁴² Schönleben, Gallenberg 1680, 6. To je povzel Valvasor (Valvasor 1689, XIV, 267).

⁴³ Schönleben, Gallenberg 1680, 6–7.

16. stoletju so na bližnjem Gallensteinu živeli Gallenbergi. Ker so bili ti veja Gallov, ki so se konec 12. ali najpozneje v začetku 13. stoletja najbrž priženili k prvim Svibenskim in od njih dobili del ozemlja zahodno od Svibnega s središčem pri gradu Gallensteinu (znotraj svibenskega deželjskega sodišča) ter njihovo in višnjegorsko posest v okolici Zagorja in Moravč, kjer so postavili grad Gallenberg (Gamberk), je možno, da je med Galli in Gallenbergi vseskozi živel nejasen spomin na daljno sorodstvo s Svibenskimi. Zanimivo pa je, da ne v 13. ne v 14. stoletju v listinah skoraj ni omembe vrednih skupnih omemb Svibenskih in Gallov oz. Gallenbergov.⁴⁴

Schönleben je argumentiral skupni izvor obeh rodbin prav s *staro tradicijo in izročilom*, a brez kakršnih koli konkretnih navedb dokumentov. Še več, zdi se, da je delo vseskozi dopolnjeval v skladu lastnimi predstavami, morda pa celo naročnikovimi željami: v ohranjenem rokopisu genealogije iz leta 1664 sploh še ni navedb njegovih virov, poleg tega pa je prvega Gallenberga umestil šele v leto 1050, ob tem pa sploh ni navedel Arnulfa in dogajanja v 10. stoletju, pač pa le kratek stavek, da njegov sodobnik (in naročnik) grof Jurij Sigmund Gallenberški izhaja iz rodbine Svibenskih in Žebniških. Je pa celotno genealogijo že povzel deset let pozneje v rokopisnem »Dodatku k kranjskim analom«, ki ga je neprestano dopolnjeval.⁴⁵ Zato so lahko Gallenbergi šele s Schönlebnovo pomočjo dobili podrobno utemeljeno poveličanje izvora. To se jim je zdelo nujno, saj so bili v 17. stoletju ena najpomembnejših kranjskih rodbin: številna, z mnogimi stranskimi linijami, premožna in politično vplivna, ki je v duhu časa potrebovala še znanstveno utemeljitev prastarega izvora. Ob tem jim je šlo na roko dejstvo, da so bili Galli in Gallenbergi tedaj eni redkih, ki so se lahko pohvalili s kontinuiranim prebivanjem na Kranjskem še iz predhabsburških časov. Schönleben je gallenberško genealogijo, podobno kot vse druge svoje genealogije, napisal po naročilu; v tem primeru na željo grofa Jurija Sigmunda, enega najuglednejših kranjskih plemičev in politikov svojega časa. Najbrž za denar. Njemu je natisnjeno delo leta 1680 posvetil. Zato v genealogiji ni mogel napisati, da so bili Gallenbergi le veja bavarskih vitezov Gallov, ki so prišli na Kranjsko šele konec 12. stoletja kot ministeriali grofov Andeških in se nato ustalili na gradu Gallenberg. Ta pa v najboljšem primeru ni nastal pred zadnjim desetletjem 12. stoletja, ter se zgolj s srečnimi povezavami dokopali do višnjegorskih fevdov in alodov ter dediščine po nekaterih kranjskih rodbinah.⁴⁶ Nikakor pa ni bilo Gallenbergov na Kranjskem že v 11. stoletju. Podobnih kronoloških olupšav so bile v baročnih genealogijah deležne tudi uglednejše rodbine, npr. Auerspergi, ki jim je Schönleben prav tako pripisal izvor in naselitev na Kranjskem še pred letom 1000.⁴⁷ In Auerspergi so bili v 17. stoletju že knezi, grofje, statusno in premoženjsko višje od Gallenbergov in Schärffenbergov. Torej so le zaradi Schönlebnovega prevoda imena

⁴⁴ J. Koropec, Zemljiško gospostvo Podšreda do 17. stoletja, časopis za zgodovino in narodopisje 50, n. v. 15 (1979), 72–74; M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem (Ljubljana 1982), 361; Kos 1994, 18–19; – Tumirska knjiga Gašperja Lambergerja – D. Kos, čas bojevnikov (Ljubljana 1997), 212; I. Jakič, Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine (Ljubljana 1997), 245; R. Puff, Die Grafen von Schärffenberg. Mitteilungen des Historischen Vereines für Krain 6 (1851), 16 sl. Omembe Schärffenbergov v 16. in 17. stoletju na Kranjskem: Arhiv Republike Slovenije, Vicedomski arhiv, fasc. 281 (str. 1330), 283 (str. 829), 284 (str. 1006), 285 (str. 1193–1196), 287 (str. 453, 977), 289 (str. 45), 295 (str. 572, 623, 641, 645), 292c (str. 1443), 295a (str. 1817), 296 (str. 154), 297 (str. 70), 298a (str. 75, 1140, 1143, 1147), 300a (str. 1247), 302a (str. 61, 65, 69, 149), 304 (str. 90, 103), 308a (str. 266). G. Rattkay, Memoria regvm et banorum regnorvm Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, inchoata ab origine sua, et usque ad praesentem annum M. DC. LII. (Viennae 1652; izd. Zagreb 2001), 233, 260; Puff 1851, 16–17.

⁴⁵ Schönleben 1664, fol. 1r sl.; Schönleben 1674, 631–634; Schönleben, Gallenberg 1680, 2. O pomenu ustne tradicije o sorodstvu za samozavest plemstva gl. tudi G. Duby, Vitez, •ena i svećenik. •enidba u feudalnoj Francuskoj (Split 1987), 158–159.

⁴⁶ Kos 1994, 17–18; I. Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 10 (Ljubljana 2000), 50 sl.

⁴⁷ Schönleben 1681, 1 sl. Duby 1987, 159.

Osterberg, ki so ga do leta 1570 več kot dve stoletji že imeli Gallenbergi (tako kot Gallenstein), tiskanih del starejših nemških historigrafov, podobnosti izvornega imena Schärffenberg z nemškimi, ter z za manipulacijo pripravni grbovni osnovi in Valvasorjevi popularizaciji so se Gallenbergi lahko zahvalili za podaljšanje svoje izvorne tradicije v 10. stoletje.⁴⁸

Schönleben je bil torej avtor popolne geneze o frankovskem izvoru obeh rodbin in nemških sorodnikih. Mlajši avtorji so s pridom uporabljali tiskane genealogije, obenem pa ustvarjali sklenjene rodovniške linije Svibenskih vse od princa Arnulfa naprej. Zato so njihove navedbe do začetka 13. stoletja prav tako težko verjetne, schärffenberška imena pa lahko zvečine pripišemo navedbam iz nemških kronik in analov ter piščevi dobri veri, da gre za kranjske Svibenčane in njihovo nemško sorodstvo. Šele za čas od 13. stoletja so se genealogi lahko oprli na ohranjene primarne vire, zvečine listine, katerih genealoške podatke pa so še vedno nemalokrat napačno tolmačili. Značilno je, da so se avtorji iz nemških in avstrijskih dežel opirali predvsem na Laziusa in Gabriela Bucelinusa, raje kot na Schönlebna pa na Valvasorja. Tipičen predstavnik takega pisanja je bil Johann Georg Adam von Hoheneck (1669–1754), ki je v letih 1727–1747 objavil obsežno tridelno kompilacijo genealogij plemiških rodbin, članic gornjeavstrijskih deželnih stanov, ki v 18. stoletju ni manjkala v skoraj nobeni poštebi avstrijski in štajerski plemiški knjižnici. Med stotnijo in več plemenitih rodbin, sad njegove obsežne rokopisne zbirke, je predstavljena tudi rodbina gospodov Svibenskih (*Schärffenberg alias Scherffenberg*).⁴⁹ Ob tem se je naslonil na Preuenhueberjeve izpise, predvsem pa na zbirko »Manuscriptum Genealogicum« Reicharda Streina von Schwarzenaua, ki so danes skupaj z Ennencklovo genealoško zbirko izpisov iz starejših listin v Gornjeavstrijskem deželnem arhivu v Linzu.⁵⁰ Strein (1537–1600) je bil visok državni uradnik, ki je zbral genealoške podatke za mnoge avstrijske, štajerske, koroške in kranjske plemiške rodbine. Hoheneck je leta 1702 prepisal Streinov rokopis in ga uporabil za svoje delo. Hoheneckovi (lastni) začetni poudarki so bili na predstavitvi »kraljevskega grba« in kraljevskega izvora rodu. Ob tem je na kratko predstavil dve prevladujoči teoriji: svibenski izvor iz Bosne in Bolgarije (po kroniki koncila v Konstanci Ulricha von Richentalu), ali/in iz rodu starih bavarskih kraljev – »bavarskega kraljevskega rodu Agilolfingov«, ⁵¹ iz katerih naj bi izšle tudi stare frankovske vojvode. Tako je Arnulfov frankovski izvor potisnil še dlje v zgodnji srednji vek. Citiral je vse dotlej navedene avtorje, razen Preuenhueberja. Morda zato, ker je šlo pri njem za rokopis, ne pa za tiskano delo. Nato je citiral odlomke o izvoru iz Laziusa, Schönlebna, Valvasorja in nekaj podatkov iz 11. stoletja iz Bucelina in Schönlebna.

Nastop kritičnih zgodovinarjev v drugi polovici 19. stoletja Svibenskih/Schärffenbergov osebno ni več zadeval, saj je rod po moški strani malo prej izumrl. Ljubiteljski genealogi so zato brez strahu prepisovali baročne legende, le da jih na »srečo« vseh niso uspeli tiskati. Podoben način in strukturo pripovedi je leta 1851 npr. izbral častni član kranjskega zgodovinskega društva dr. Rudolph Puff, ki je romantično »historično skico« naslovil kar »Die Grafen von Schärffenberg«. ⁵² S spisom se je že lahko poklonil spomenu zadnjega moškega

⁴⁸ Schönleben, Gallenberg 1680, 1.

⁴⁹ J. G. A. Hoheneck, Supplementum oder Anhang zu dem Ersten Theil der Genealog. und Historischen Beschreibung der Löblichen Herren Stande Des Ertz-Hertzogthumb Oesterreich ob der Ennß (Passau 1733), 290–318. O Hoheneckovem delu gl. Coreth 1950, 130.

⁵⁰ Oberösterreichisches Landesarchiv, Schlüsselberger Archiv, Hs. 5/17, pg. 91 (*Scherffenberg*). Gl. F. von Krones, Ergebnisse einer archivalischen Reise nach Linz, Herbst 1899 (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Commission für Steiermark XIII, Graz 1901), 166; Hebenstreit 1966, 165, op. 7. O Streinu gl. Coreth 1950, 130.

⁵¹ Zadnji Agilolfing na bavarskem vojvodskem prestolu je bil slovenski zgodovini in mitu o pokristjanjenju Karantanev znani vojvoda Tassilo III., ki ga je leta 788 odstavil Karel Veliki.

⁵² Puff 1851, 8–12, 15–19.

Svibenčana, leta 1847 v Mariboru umrlega grofa Hansa. V čast pa mu je, da je zgodbo o bolgarski kroni imenoval »saga« in je niti ni poskušal dokazovati, obnovil je le opis grba iz kronike konstaškega koncila leta 1414. Kljub temu je bil prepričan v začetek z Agilolfingom Arnulfom in je zgraditev Svibnega postavil natančno v leto 902.⁵³

Orient, Bosna, Bolgarija in Svibno

Videli smo kako je bilo z ozadjem nastanka frankovske tradicije izvora Svibenskih. Bosensko-bolgarska psevdokraljevska tradicija oz. varianta pa si zasluži posebno analizo. Kot rečeno, je kraljevski izvor Svibenskih iz bosanskih kraljev omenil že Martin Zeiller leta 1632, češ »da je nekaj slišal o tem«.⁵⁴ Naravnost srh vzbujajoče pa so bile tri nove Schönlebove intrige o izvoru, ki se jih ni preprosto ni mogel kar izmisliti. Nanje so morali vplivati neko sprevrženo (gallenberško?) izročilo, obskurne omembe v nemški genealoški literaturi in celo slučajno prekrivanje resničnih dejstev. Njegova heraldična teza se nam danes zdi na prvi pogled povsem zgrešena. Schönleben je pri problematiki svibenskega grba Arnulfovo praočetovstvo nadgradil z že nekaj stoletij poznano bolgarsko-bosensko epizodo v genezi Svibenskih. Njegova geneza gallenberškega grba (konicia) je bila heraldično napačna, a tehnično smiselna: prvotno naj bi šlo za za tri »piramide«, ki imajo skupaj sedem kotov (če upoštevamo tudi kote med piramidami), to pa se po nemško imenuje *Sibenegg*. To je bilo po Schönlebovem mnenju ime tretje rodbine z istimi koreninami (Žebniški).⁵⁵ Iz treh piramid naj bi nastala »kraljevska krona« v modrem polju. Po njegovem so standardni gallenberški grb na začetku uporabljali Gallenbergi in najstarejši Svibenčani, navaden tripiramidni grb so rabili poleg teh še Žebniški, tripiramidni hrib s ptički na vrhu konic in krono pa pozneje le Svibenski. Tistega s ptički naj bi imel neki Friderik Sehärfffenberški leta 1414,⁵⁶ enojno konico pa že kar leta 1100 štirje bratje Svibenski in Gallenbergi. Vse štiri oblike je Schönleben tudi upodobil (slika 2). Razloge za te variacije je iskal v razcepu rodbine v veje in potrebi po razlikovanju njihovih članov v viteških igrah, npr. leta 1165 na turnirju v Zürichu.⁵⁷

Večina njegovih razlag je napačna: grbi so se v srednji Evropi širili s kraljevskih in dinastičnih sfer na nižje sloje svobodnega plemstva šele v času ko so bili kranjski Svibenčani že posebna rodbina, Gallenbergi pa so pravzaprav še kot Galli živeli na Bavarskem. Grbe so popularizirali viteški turnirji, toda Schönleben je pisal o svibenskem in gallenberškem grbu že kar v 10. in 11. stoletju! Mimogrede, turnirja leta 1165, na katerem naj bi sodelovali tudi Sigmund in Ernest Gallenberška ter *Jo(hannes)* Svibenski, v resnici ni bilo.⁵⁸ Motiv spre-

⁵³ Med genealoška debla sem uvrstil tudi Puffovo varianto genealogije Svibenskih, a le za čas do začetka 15. stoletja. Njegovo delo je najbrž tudi v detajlih nekoliko drugačno grafično genealoško deblo Svibenskih od Arnulfa naprej, ki se nahaja v Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Herrschaft Schärfffenberg, Sch. H/1 (Ahnentafeln).

⁵⁴ Zeiller 1632, 191 (cap. 8, lib. I).

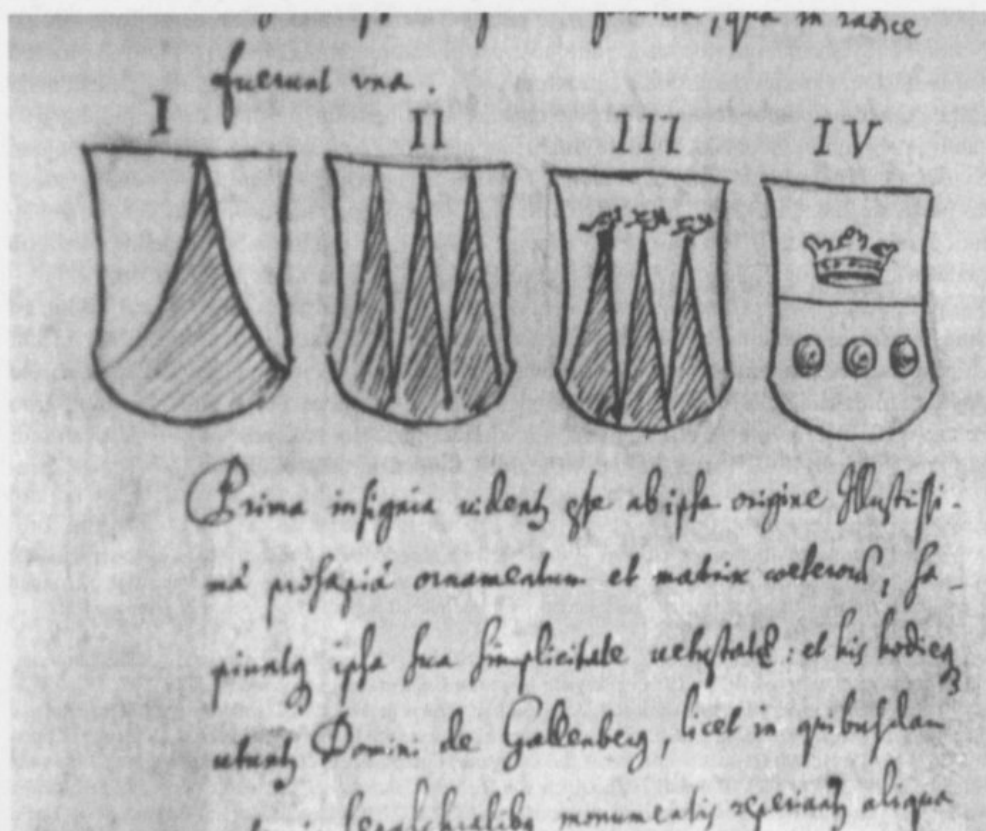
⁵⁵ Morda je šlo za enačenje dravnih ministerialov Siebeneichov, v 12. stoletju zvestih staufovskih spremljevalcev in komornikov (Arnold 1999, 219) ali nekega drugega nemškega gradu s podobnim imenom.

⁵⁶ Schönleben je tega Friderika prisodil k Svibenskim, čeprav je šlo za viteza s švabskega Scharfenberga, omenjenega v Schönlebovu znani kroniki koncila v Konstanci (Ulrichs von Richental Chronik des Constanzer Concils 1414 bis 1418; izd. M. R. Buck v: Bibliothek des Stuttgarter Litterarischen Vereins 158, Stuttgart 1882; ponatis: Hildesheim 1962), CCCCLVIII (= str. 198); Ulrich von Richental, Das Concilium, so zu Constantz gehalten ist worden des jars do man zalt von der geburd vnsers erlosers M.CCCC.XIII jar (Aulendorfer Cod., izd. M. R. Buck, Stuttgart 1882; ponatis: Meersburg und Leipzig 1936), CCV (= str. 206). »Svibenski« grb s ptički in še tri druge variante je po Schönlebovu povzel tudi Valvasor v svojem delu Opus Insignium armorumque 1687-1688 (reprint: Velika grbovna knjiga, SAZU, Ljubljana 1993, fol. 91).

⁵⁷ Schönleben 1674, 631-632; Schönleben, Gallenberg 1680, 2-3.

⁵⁸ Kos 1997, 80-81.

membe grba je Schönleben zaradi logičnosti genealogije moral na vsak način najti. Grb s krono naj bi tako prevzeli Svibenski, potem ko se je po njegovem rodbina zaradi vojn in porok posestno razširila tudi na Hrvaško, Slavonijo ter celo v Bosno in Bolgarijo. Tam naj bi postali prvi med kraljevimi plemiči in bili pozneje poklicani prevzeti kraljevsko oblast. Menda naj bi v Bosni zgradili grad *Brussihora*, čigar ime naj bi po bošnjaško pomenilo isto kot Schärffenberg oz. Ostri vrh. Na onomastično zvezo s Svibenskimi naj bi opozarjalo tudi tamošnje krajevno ime *Ostroschitz*. Je z njim mislil na grad Ostrožac na Uni ali celo na Ostrožac pri Jablanici, ki sta bila v 16. in 17. stoletju znana iz protiturških bojev? Vsi Svibenski po njegovem niso prevzeli grba s krono, pač pa le tista veja, ki je dala bosenske oz. »sosednje« bolgarske kralje in se pozneje vrnila na Kranjsko. Doma naj bi postali najplemenitejši plemiški rod z uzurpiranim (bolgarskim) kraljevskim grbom. Zaradi nujnega razlikovanja so se Gallenbergi pozneje odpovedali temu grbu. To grbovno-genealoško zgodbo je Schönleben dodatno podkrepil z istim izvorom nekaterih drugih štajerskih plemiških rodbin, ki so imele pozneje drugačne grbe in imena. V odlomku o bosensko-bolgarskem kraljevskem izročilu je Schönleben v bistvu le nadgradil Laziusov in Preuenhueberjev kratek namig o svibenskem sorodstvu z bosenskimi kralji. Najbrž ga ni našel pri omenjenih avtorjih, pač pa

Sl. 2: Fol. 2r z domnevnimi grbi Gallenbergov oz. Svibenskih iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, *Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum à Gallenberg* iz leta 1664 (Arhiv Republike Slovenije, Zbirka rokopisov, sign. R 49; foto: Dušan Kos)

Sl. 3: Grb Moesie v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 29)

v citiranem delu »Oesterreichische Eerenwerk« Johanna Jakoba Fuggerja. Manj verjetno je, da bi ga prevzel iz svibensko-schärfenberškega ali gallenberškega izročila. Fugger (1516–1575), bogataš, prijatelj učenjakov in cesarski svetnik, je sredi 16. stoletja potoval po Evropi in ljubiteljsko skupaj s pomočniki zbiral gradivo za zgodovino Habsburžanov. Delo je izšlo šele leta 1655 pod temeljitim uredništvom Sigismunda von Birkena (Betulius). Ta je s pomočjo raznih del po cesarjevem naročilu predelal Fuggerjeve zapiske in upodobil tudi domnevni »bolgarski« kraljevski grb, ki se je od svibenskega razlikoval le v tem, da sta bili v ščitu dve kroni ena nad drugo (spodnja je bila obrnjena navzdol). Ali, kot je Schönleben suho kome-

tiral: »razlika je majhna, barve so iste«. ⁵⁹ V resnici pa je šlo pri tem grbu za izmišljeni grb neobstoječe kraljevine *Moesia*, ki ga je malo kasneje (1702) upodobil in opisal tudi Pavel Ritter-Vitezović v svoji heraldični zbirki »Ilirski grbovnik« (slika 3). Vitezović si je grbe Mezije, ki jo je v njegovem času imel za Turkom podložno Bolgarijo, in še nekaterih balkanskih dežel brez heraldičnih tradicij, enostavno izmislil oz. prevzel iz starejših, prav tako fantazijsko naravnanih del. ⁶⁰

V resnici pa je bosensko-svibenska tradicija še starejša od 16. stoletja in vodi k že omenjeni upodobitvi grba nekega Svibenčana/Schärffnerja v kroniki vesoljnega cerkvenega koncila v Konstanci (1414–1418), natisnjeni leta 1483 v Augsburgu. To delo je poleg Preuenhuerberja upošteval tudi Schönleben v gallenberški genealogiji. Schönleben je pregledal prvo tiskano izdajo kronike in tisto iz Frankfurta iz leta 1575. Po razlagi očitvidca in pisca kronike v drugem desetletju 15. stoletja, konstanškega meščana Ulricha von Richental (ok. 1360–1437), so med množico zahodnih knezov in kraljev ali vsaj njihovih odposlancev prišli na koncil tudi grški cesar, kralji, knezi in poslanci »azijskih« (npr. sultan Babilonije – v srednjem veku so bili tako označevani arabski vladarji, tatarski kan itd.) in »afriških« (misli je na jugovzhodne predele Evrope) kraljev in cesarjev. ⁶¹ Nad vrati prenočišč so obesili svoje grbe in grbe gospodov. V spisku vseh udeležencev je Ulrich naštel na stotine pomembnejših prisotnih oseb, nekatere pa je ilustriral z risbami grbov. Med orientalskimi poslanci je opazil grbe despota Srbije (»Rascie«), Velike in Male Vlaške – vse »pod turško nadoblastjo«. V aulendorfskem rokopisnem kodeksu, ki je najstarejši ali vsaj najpopolnejši, napravljen sredi 15. stoletja (po predlogi iz 20. let istega stoletja), je na str. CCCCLXXVII tudi naslednji zapis z grbi: *Kaiser von Bulgary* (slika grba). *Rex Chaldeorum* (grb). *Der kayser von Bulgari muß noch ainen haben zu vicarien von Ordo und hett under im regem Chaldeorum* (dva grba). *Rex Scherffenberg*. *Rex Britanie*. *Die sind under kayser soldan* (dva grba). *Rex de Morocht*. *Rex Syrie ...* ⁶² V augsburškem tiskanem izvodu iz leta 1536 so na različnih folijih grbi »kralja Britanije pod sultanom« (fol. LXXXII^v) – kvadriran grb, v l. in 4. polju je rdeča trilistna krona v zlatem, na fol. XCIX^r pa napis *Der Durchleüchtig Künig von Scherffenberg ist vnder dem Soldan*. Po slovensko bi to pomenilo: »presvetli kralj Svibenski je pod sultanovo oblastjo«. Spodaj je upodobljen grb z zlato trilistno krono v modrem, pod krono pa ena poleg druge tri zlate krogle. Na različnih straneh so še drugi grbi z zlatimi kronami: na fol. LXXVI^v in LXXVIII^v je švedski grb (tri zlate trilistne krone, 2:1, v modrem), na fol. CLVII^v pa kvadriran grb gospoda Laurentza von Batscach (l. in 4. polje: zlata trilistna krona v modrem). S tem se pojavi vprašanje, ali je bilo povezovanje Svibenskih s kraljem zgolj napaka pri vidni prepoznavi grba, izvirna špekulacija 15. stoletja in Ulricha von Richental, ali celo del neke stare psevdotradicije, ki so jo slišali in razširili v Konstanci?

Poskusimo interpretirati pojav Ulrichovih omemb in grbov, ne da bi prestopili tanke meje med fantaziranjem in še upravičenimi domnevami. Ulrich je bil očitvidec bleščečih dogodkov v Konstanci. Zanj je podatke menda zbiralo več oseb. Tudi sam je kot nekak reporter med koncilom hodil od hiše do hiše in si zapisoval, kar je videl in slišal od stalnih in začasnih stanovalcev. Ker pa so se ob prepisovanju njegovih konceptov pisarji izmenjevali z ilustratorji, je gotovo lahko prišlo do zmešnjave z lističi, zlasti tistimi z grbi. Zaradi heraldične

⁵⁹ Schönleben, Gallenberg 1680, 3, 7. O Fuggerju: Coreth 1950, 52.

⁶⁰ Vitezović 1702, sl. 29 (str. 65), opis: str. 69 (126); gl. uvod Iva Banaca in str. 19.

⁶¹ Gl. L. Hellmuth, *Die Assasinenlegende in der österreichischen Geschichtsdichtung des Mittelalters* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Historische Kommission, Archiv für österreichische Geschichte 134, Wien 1988), 155, 158; *Chronik des Constanzer Concils 1483*, 203–206.

⁶² *Chronik des Constanzer Concils 1483*, 204.

zmešnjave in želje po čimvečji eksotičnosti se je Ulrich npr. vdajal špekulacijam in opisoval grbe, ki jih na prenočiščih gostov zanesljivo ni bilo; ne gostov ne grbov – npr. biblijskih kraljev; na fol. LXXVII^r je upodobljena celo varianta grba kralja Artusa (zlat križ v modrem!).⁶³ Za svibenski grb sta torej možni zlasti dve razlagi. Prva: Ulrich je med švabskimi plemiči v Konstanci navedel tudi nekega *Fridrich von Scharpfenberg*.⁶⁴ Očitno je šlo za tistega Friderika, ki ga je pozneje omenjal tudi Schönleben (gl. zgoraj), a je v resnici šlo za viteza z gradu Scharfenberg v bližini gradu Hohenstaufen v današnji deželi Baden-Württemberg. Morda je prišel celo neki, tedaj že avstrijski Svibenčan (Schärfenberg), recimo v spremstvu kralja Sigismunda, salzburškega nadškofa, avstrijskega vojvode idr.; manj verjetno pa skupaj z grofom Hermanom II. Celjskim, ki je na otvoritev koncila leta 1414 menda prihajal s kar 300 vitezi. Ulrich je izmed teh izrecno navedel le ok. dvajset oseb.⁶⁵ Večina spremstev visokih gospodov se je zaradi visokih stroškov kmalu vrnila domov, Svibenčan/Schärfenberger pa bi utegnil ostati dlje. Dovolj dolgo, da ga je Ulrich ali njegov pomočnik opazil. Druga hipoteza: poleg drugih je bil na koncilu tudi nek kralj iz jugovzhodne Evrope, ki je tedaj že bila vsaj posredno podložna turškemu sultanu. Imel je podoben znak oz. kvazi grb kot Svibenski, zato ga je imel Ulrich za Svibenčana. Ob tem kralju bi vsebinsko najprej pomislili na bosenskega kralja oz. njegovega odposlanca, ki je prišel prosit podpore za obrambo pred Turki. Dejansko je skupaj s kraljem Sigismundom in njegovo ženo Barbaro Celjsko prišla tudi hči Stjepana II. Kotromanića Elizabeta *küingin von Woßen* (vdova po pokojnem ogrskem kralju Ludviku) skupaj z nekaj rojaki. Kot znak visokega položaja so njeni heroldi, ki jih je omenjal Ulrich, nosili njen grb ali vsaj znak s krono – tako, kot so jo imeli Svibenski.⁶⁶ Tu torej verjetno leži Ulrichovo enačenje Svibenskih s kraljestvom. Toda, kako je Ulrich sploh lahko versodostojno enačil oba »subjekta«?

Zdi se, da je Ulrich tako mirno lahko pod Bosno zapisal še Svibenski, ker so bili ti v njegovem času relativno dobro znani celo v Švici, na Švabskem in Bavarskem. Zato je do heraldične zamenjave lahko prišlo tudi, če Svibenčana sploh ni bilo v Konstanci. To potrjuje upodobitev svibenskega grba v znamenitem Züriškem zvitku grbov («Wappenrolle von Zürich»), najstarejšem v originalu ohranjenem tovrstnem heraldičnem viru v srednji Evropi iz ok. let 1335–1345. Kljub temu, da je zvitik verjetno nastal na območju Bodenskega jezera (od tam je največ upodobljenih grbov), vsebuje tudi mnogo grbov dežel, cerkvenih ustanov, mest in plemiških rodbin iz Nemčije in vzhodnoalpskih dežel. Med njimi pa so – pozor! – tudi grbi kraljevin oz. kraljev Maroka, babilonskega »kralja sultana« (kronana glava), *Lipschga* (*under dem Soldan*) in Britanije ali *Bersia* (trije meči nad hribom).⁶⁷ Torej takšnih, kot jih je nekaj desetletij pozneje »videl« Ulrich v bližnji Konstanci. Jih je v resnici že kar v Züriškem grbovnm zvitku? Originalni izvod zvitka vsebuje kar 450 grbov in 22 praporov, dve mlajši kopiji pa še 108 grbov, ki so v originalu izgubljeni. Skupaj 558 grbov. Med njimi je na 102. mestu tudi svibenski grb (*Scharpfenberg*) (slika 4).⁶⁸ Očitno je ugled Svibenskih, vsaj posredno pa tudi z njimi povezane (heraldične) zgodbe, sestavljalca zvitka prepričal, da ga je vključil v zbirko, kjer je tudi edini grb s krono kot edinim simbolom. Ilustrator svibenskega grba pravzaprav ni natančno poznal, saj je uporabil napačne barve: modro oz.

⁶³ Neubecker 1991, 31; Chronik des Constanzer Concils 1483, uvod na str. 1–8.

⁶⁴ Chronik des Constanzer Concils 1483, 198.

⁶⁵ Chronik des Constanzer Concils 1483, 210–210.

⁶⁶ Chronik des Constanzer Concils 1483, 35, 37, 50, 72, 92, 183.

⁶⁷ Die Wappenrolle von Zürich, Pergamentstreifen II Vorderseite (internetna objava), št. 7 (*Britania* ali *Bersia*), 11 (*Marrack* = Maroko), 15 (*Lipschga*), 20 (*kung Soldan von Babylon*). Gl. tudi J. Siebmacher's großes Wappenbuch, D. D. O. Hupp, Beiträge zur Geschichte der Heraldik (Neustadt an der Aisch 1972), 10.

⁶⁸ Wappenrolle 1996, št. 102.

skoraj črno krono in svetlo (belo) polje. Še daleč zunaj Kranjske (njenega deželnega grba med grbi sosednjih dežel, npr. Koroške, Avstrije, Štajerske itd. sploh ni) je bilo ime Svibenskih oz. Schärffenberških ena redkih kranjskih blagovnih znamk, ki je kaj pomenila v viteškem miljeju, verjetno predvsem zaradi aktivne vloge v habsburških idr. vojnah. Mnogi plemiči so tudi po zamrtju križarskih držav v 14. stoletju iskali zaslužek in slavo po vsem znanem svetu: od Skandinavije, Britanskega otočja, do Španije, severne Afrike, Bližnjega vzhoda, Balkana (Srbija) itd. Peter Suchenwirt je opisal poti več vitezov z druge polovice 14. stoletja, npr. Albrehta Nürenberškega, Friderika Chrewzpecka, Ulrika I. Celjskega, Friderika von Locken, Hansa Trauna (slednjega v Zürich!).⁶⁹ V Zürškem grbovnm zvitku sicer ni grbov gospodov Ptujskih in grofov Celjskih, tedaj najbolj znanih habsburških najemnikov in knežjih spremljevalcev z območja današnje Slovenije, kar pa ne zanikuje njihove slave. Od nam bližnjih rodbin so v zvitku upodobljeni grbi Ortenburžanov (št. 83), Stubenbergov (št. 180) in Wallseejev (št. 49).⁷⁰ Tudi ti verjetno zaradi izrazitejšje vojaške in politične dejavnosti zunaj matičnih dežel. Nekateri Svibenski in njihovi sorodniki, ki so se imenovali v 14. stoletju po gradu Planina (Montpreis), so se od začetka 14. stoletja do 60. let 14. stoletja zvečine v službi Habsburžanov izpričano bojevali daleč zunaj Kranjske: Rudolf I. in Hugo I. v Švici, na Bavarskem, Švabskem, severni Italiji v letih 1313–1326. Svibensko-Planinski so se z enakim grbom vdinjali Habsburžanom v vojnah proti mestu Zürich (!), švicarski prisežni zvezi, v Furlaniji in v severni Italiji v letih 1351–1355, Ulrik V. in Hertel leta 1363 na Bavarskem ter Rudolf Svibenski konec 14. stoletja pod salzburškim praporom. Nek Svibenčan se je utegnil v 14. stoletju skupaj s Švicarji znajti celo v Prusiji, kamor je evropsko plemstvo od 13. stoletja zahajalo vsako leto na romanja oz. udejstvovanja v bojih proti Litovcem in Pru-

Sl. 4: 4. Svibenski grb v Zürškem grbovnm zvitku (iz: *Wappenrolle* 1996, št. 102)

⁶⁹ Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengesichte (izd. A. Primisser, Wien 1827), VII, XIV, XVI, XVII, XVIII itd.

⁷⁰ Peter Suchenwirt je imel za slavnega viteza tudi Ulrika Wallseejskega in njegovo vojaško udejstvovanje na Zahodu (Suchenwirt, XIII).

som na strani Nemškega viteškega reda. Že leta 1254 je odšel v Prusijo npr. goriški grof Majnhard v spremstvu češkega kralja Otokarja. Z njim so odšli mnogi furlanski ministeriali oglejskega patriarha.⁷¹ V letih 1371–1372 in leta 1378 pa je bil tam komaj dvajsetletni vojvoda Leopold III., leta 1377 pa tudi njegov brat, 29 letni Albreht III., ki je tam celo prejel viteški udarec. Z njim je prišlo pet grofov in petdeset vitezov, med njimi tudi grof Herman I. Celjski – človek, ki so se ga tam spominjali po gostijah in po tem, da je prav on podelil viteški udarec vojvodi Albrehtu in mnogim drugim plemičem. Hermanov brat Ulrik I. se je od 40. let do smrti leta 1368 bojeval tudi v Bosni in Srbiji proti srbskemu carju, v Bolgariji, v Dalmaciji, na Tirolskem, v Litvi in Prusiji, kjer je prejel viteški udarec. Ni nemogoče, da bi bil v vojvodovem ali grofovem spremstvu tudi kateri od Svibenčanov.⁷² Pripomniti še velja, da je bil v znamenito pesniško antologijo, v Codex Manesse iz začetka 14. stoletja, uvrščen tudi minezenger Svibenski ((Scharfenberger). Ker je kodeks nastal zahodno od Vzhodnih Alp, je jasno, da je bil rod Svibenskih na Zahodu poznan tudi po tej, recimo ji kulturniški plati. Zato tudi ne preseneča članstvo Evstahija Svibenskega in Bernarda Ptujskega v bratovščini sv. Krištofa na Arlbergu, ki je nastala v drugi polovici 14. stoletja in bila potrjena leta 1386. V bratovščinski knjigi, bogato ilustrirani z grbi članov, sta upodobljena grba obeh navedenih vitezov (slika 5).⁷³

Ulrich von Richental in njegovi bralci resnične svibenske genealogije niso poznali. Krona v grbu pa je Ulricha zaradi mnogih gostov iz vzhodne Evrope in (Male) Azije pripeljala do sklepa, da je sicer šlo za Svibenčana, a obenem tudi za kralja iz dežel, podložnih turškemu sultanu. To v tistem času ni bilo nenavadno razmerje in je bilo bralstvu logično: nenazadnje je bilo dobro obveščenemu zahodnjaku znano, da so celo v Perziji, med Tatari, mongolskimi gospodarji in drugimi muslimani na bližnjem in daljnem vzhodu v 14. in 15. stoletju misijonarili frančiškani in dominikanci. Iz njihovih vrst je bil tudi nadškof v »Sultaniji« (*Soldania*; danes Sultaniyya, mesto 200 km zahodno od Teherana), zadnji v letih 1398–1412 Janez (III.), ki je deloval v Timurjevem cesarstvu. Kan Timur je bil v stikih s kastilskim dvorom, »modri« nadškof Janez pa je bil v letih 1402–1405 celo njegov odposlanec pri iskanju protiturških zavezništva na evropskih kraljevskih dvorih (Francija, Italija, Anglija, papeški in cesarski dvor) in kot tak pod imenom presbiter Johannes tudi prišel v Konstanco. Papež mu je zaupal misijonarjenje na Kitajskem oz. položaj metropolita vsega vzhoda.⁷⁴ Termin in ime »Sultanija« sta bila za Ulricha in sodobnike torej znan sumaren izraz za muslimanske dežele.

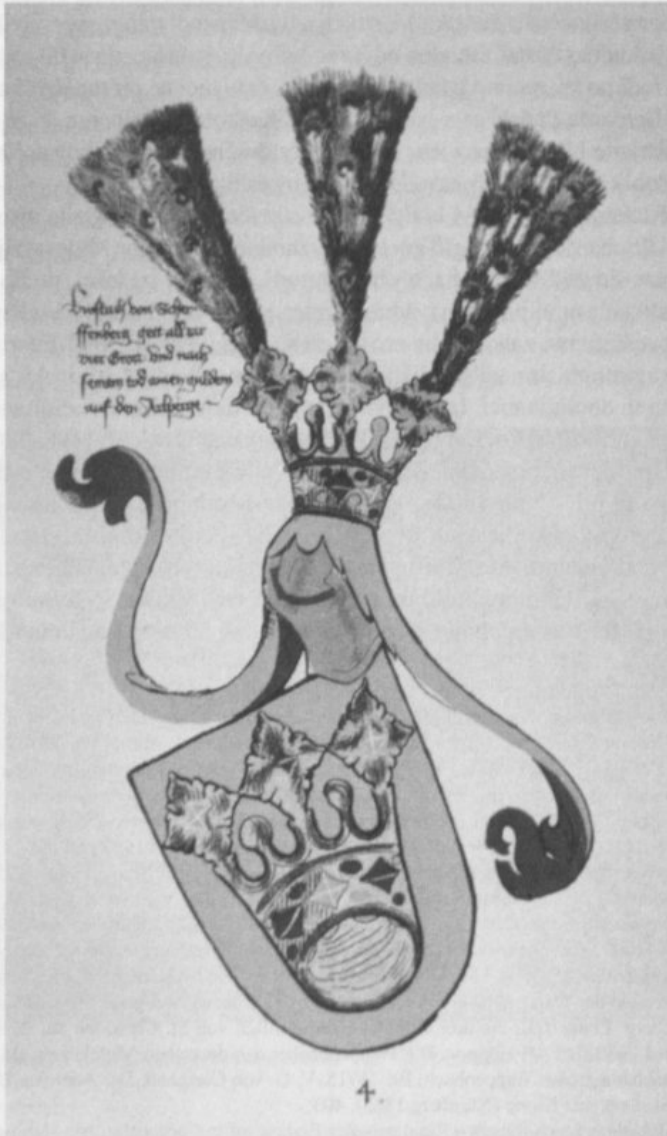
⁷¹ W. Wiesflecker, *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten*, Bd. I: 957–1271 (Publikationen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Reihe 4, Abt. 1, Wien 1949), št. 614.

⁷² Suchenwirt, IV/30 in 268, XVI/77 sl., XVIII/500 itd. D. Kos, Pamet pod šlemom, zvestoba denarju. Plemiški karierem v luči uradovanja, služenja in vojskovanja v poznem srednjem veku. časopis za zgodovino in narodopisje 66/31 (1995), 223, 226; I. Voje, Slovinci pod pritiskom turškega nasilja (Ljubljana 1996), 62; W. Paravicini, *Die Preussenreisen des europäischen Adels* (Beihefte der Francia, 17/1: Sigmaringen 1989), 84–87, 148–152; W. Paravicini, *Die Preussenreisen des europäischen Adels* (Beihefte der Francia, 17/2: Sigmaringen 1995), 128–129, 131, 134; o švicarskih, švabskih in alemanskih najemnikih v habsburških vojnah v 14. stoletju gl. M. Bittmann, *Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden. Studien zu den wirtschaftlichen Verhältnissen des Adels im westlichen Bodenseeraum 1300–1500* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Bh. 99, Stuttgart 1991), 64–83.

⁷³ H. G. Ströhl, *Heraldischer Atlas. Eine Sammlung von heraldischen Musterblättern für Künstler, Gewerbetreibende, sowie für Freunde der Wappenkunde* (Verlag von Julius Hoffmann, Stuttgart 1899), Tafel XXIII; *Die Wappenbücher vom Arlberg*. Erster Teil: die drei Original-Handschriften von St. Christoph auf dem Arlberg aus den Jahren 1394 bis rund 1430 (izd. O. Hupp v: *Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters*, Bd. I., Berlin 1937–1939), 54; J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. IV/15, V: G. von Cserghé, *Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone* (Nürnberg 1883), 403.

⁷⁴ F. Reichert, *Johannes von Soldania – Ein persischer Erzbischof in österreichischen Handschriften* (v: *Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung, Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 26/NÖ Schriften 109 Wissenschaft, St. Pölten 1999*), 349 sl.; *Chronik des Constanzer Concils 1483*, 203.

Ker je Ulrichovega »kralja Svibenskega« torej še najlažje iskati v jugovzhodni Evropi in eksplicitno v Bosni, poskusimo poiskati osnovo te prvine poznejše legende. Najprej problem bolgarskega in bosenskega kraljevskega grba, ki ju je poudarjal Schönleben. Grb kraljevine Bolgarije in njenih kraljev je bil v resnici daleč od raznih variant s krono v ščitom. Pri Schönlebnu citirani Mauro Orbini ga je upodobil v leta 1601 izdanem delu »Il regno de gli Slavi«. Vseboval je v desno vzpenjajočega se leva, simbol kraljevske oz. knežje moči. Res pa je bila na podobi krona *nad* levovo glavo. Takšen je še danes bolgarski državni grb, seveda brez krone oz. v polpretekli dobi nadomestka v obliki rdeče zvezde nad ščitom. Že prej pa je bil

Sl. 5: Reprodukcijska folija z grbom Evstahija Svibenskega iz knjige bratovščine sv. Krištofa na Arlbergu (iz: Ströhl 1899, Tafel XXIII)

znan tudi v bolj ali manj izmišljenih grbovniških zbirkah t. i. ilirskih grbov, ki so nastale na Balkanu in se nato širile v osrčje cesarstva (slika 6). Npr. v grbovni knjigi Korjenić-Neorić iz časa po letu 1582, ki jo je dal zaradi želje po argumentiranju svojega porekla pri španskem kralju Filipu II. sestaviti njegov admiral Petar (don Pedro) Ohmučević. Ta je pripadal plemičem iz Huma, ki so po letu 1482 pobegnili v Dubrovnik in od tam v Španijo. Tam pa jim kralj ni priznal plemiškega porekla, saj niso imeli dokazov. Tega jim ni potrdila niti dubrovniška republika. Petar se je pri španskem podkralju v Neaplju nato skliceval na potvorjene dokaze, npr. na izjavo bosenskega škofa, ki je Ohmučeviće imela za najuglednejše plemiče iz Bosne. Petar pa je še pred letom 1594 naročil izdelavo grbovne knjige s svojim in še mnogimi drugimi (skupaj 157), v veliki meri izmišljenimi grbi plemenitih rodbin in dežel »ilirskega cesarstva«. Toda bosenska heraldika je bila v 14. in 15. stoletju še omejena, od druge polovice 15. stoletja pa zaustavljena s turškimi običaji, ki niso bili naklonjeni zahodnjaškim grbom; bolgarska in srbska heraldika pa je bila v srednjem veku povsem odvisna od bizantinskih modelov. To je v zbirki vidno npr. pri rabi (bizantinskih) levov kot simbolov (tudi pri domnevnih naslednikih Kotromanovičev: rdeč in okronan vzpenjajoči se lev v zlatem polju s tremi modrimi poševnimi prečkami). Sestavljalec originala je zato zapisal, da gre za prepis knjige, ki naj bi jo leta 1340 sestavil herold carja Dušana Stanislav Rubčić. To ni res. Kompilator se je pri izdelavi v veliki meri, celo pri naslovu, naslonil na zahodne vzorce: na grbovno knjigo Virgila Solisa (Nürnberg 1555), iz katere so grbi Bosne, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Primorja. Grbi Ilirije, Bosne in Slavonije pa so prvič upodobljeni že v »Kozmografiji« Sebastiana Münstra (prva izdaja: Basel 1544). V 16. in 17. stoletju, ko se je med učenjaki oblikoval t. i. »ilirski« pogled na slovansko integracijo jugovzhodne Evrope (Slovani naj bi izhajali iz Noetovega vnuka Tira), je Ohmučevićeva zbirka, ki se danes zvečine imenuje po družini Korjenić-Neorić, ki je posedovala najstarejši izvod, postala osnova za kopiranje, saj še danes obstaja 16 kopij.⁷⁵ Orbini je to zbirko poznal in zato v svojem delu ponovil sliko bolgarskega grba. Prav tako je Ohmučevićevo zbirko poznal Pavel Vitezović – začetnik nekakšnega pankroatizma, ki je iz nekega prepisa iz leta 1614 nje povzel 56 (predvsem hrvaških) grbov, mdr. tudi bosenskega, bolgarskega, ilirskega in humskega, nekaj pa jih vključil na novo oz. si jih izmišlil (Mezija, Turčija itd.). Njegovo zbirko so nato ponatiskovali še celo 18. stoletje.⁷⁶

Mnogo usodnejše za Schönlebnovo tolmačenje svibenskega grba je bilo, da je Orbini na drugem mestu zapisal še eno legendo, ki je vplivala na povezovanje bosenskih vladarjev s Svibenčani: po smrti bosenskega bana Kulina (1204/1205) je ogrski kralj poslal v Bosno svojega barona *Cotromanno Tedesco*. Ta je deželo osvojil in za nagrado postal ban Bosne. Ko je eden od Kotromanovih naslednikov, Stjepan, leta 1310 umrl, so ga nasledili sinovi Stjepan II., Ninoslav in Vladislav. Rodbina se je imenovala Kotromanići.⁷⁷ Ljudevit Thalloczy je Orbinijevo epizodo o izvoru Kotromaničev prvi analiziral in prišel do zaključka, da je Orbini oz. tisti, ki je bil praoče te legende, vedel le, da so Kotromanići imeli v Bosni dedno oblast in da so bili ogrski fevdalci. Thalloczy je avtorstvo legende o nemškem izvoru Kotromana pripisal avtorju dubrovniških analov iz 15. in 16. stoletja, kjer je govor o *Cotromano Gotto*. Še

⁷⁵ S. Münster, *Cosmography* (Basel 1550), 1035–1036 (Bosna); Mauro Orbini, *Il regno de gli Slavi* (In Pesaro 1601. Srbski prevod: Mavro Orbini, *Kraljestvo Slovena*; prev. Z. Šundrica, Beograd 1968), 398; Grbovnik Korjenić-Neorić iz 1595 (izd. I. Banac v: Grbovi. Biljezi identiteta, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991), uvod Iva Banca na str. 12–15 in 133, sl. 6 (154) – grb Makedonije in 12 (160) – grb Bolgarije; Fojnica Crest-Collection (izd. M. Petrinčić et alii; Oslobođenje, Sarajevo 1972), 2, 8; za moderni bolgarski grb gl. Neubecker 1991, 90–96, 99.

⁷⁶ Vitezović 1702, Bosna – sl. 9 (str. 45), opis 62–63 (98–99); Bolgarija – sl. 10 (str. 46), opis 63 (99); Ilirik – sl. 1 (str. 37), opis 58–59 (122); Hum – sl. 16 (str. 52), opis 65 (125).

⁷⁷ Orbini 1601, 350–351 (= Orbini 1968, 140–141).

mnogi drugi, odšla v Bosno in nato tam ostala kot kraljeva izvajalca nove politike.⁷⁸ Torej bi moral tudi Kulin soditi v rod poznejših Kotromaničev. Vzpon Kotromaničev se je dokazljivo začel s (prišlekom) Prijezdo, ki se je z »zahodnjaškim« osebim imenom *Urbanus dictus Priesda Nicoslavi ducis de Bosna consaguineus* omenjal že leta 1233 v neki papeževi listini bosenskim dominikancem glede boja proti bosenskim bogomilom⁷⁹ (in ne šele v letih 1250–1287, kot je navajal Čorović). Prijezdin sin Stjepan I. Kotromanič (†1305/1315) se je konec stoletja celo poročil z Elizabeto (Jelisaveto), hčerko srbskega kralja Štefana Dragutina, ki je bil zet ogrskega kralja. Stjepan se je nenehno spopadal z drugimi pretendenti za bosensko bansko oblast, tako da je po njegovi smrti sin Stjepan II. z materjo po Orbiniju moral celo zbežati v Dubrovnik. Že leta 1318 pa je bil Stjepan II. ban osrednje Bosne in leta 1322 postal najtesnejši zaveznik ogrskega kralja Karla Roberta v vojni proti Mladenu II. Šubiću in pozneje proti nelojalnim hrvaškim plemičem. To zavezništvo, podkrepljeno s poroko njegove hčerke Elizabete z novim ogrskim kraljem Ludvikom leta 1353, mu je prinašalo koristi vse do smrti leta 1353. S kraljevo pomočjo mu je, kljub temu, da je bil najbrž pravoslavac in je toleriral bogomile, uspelo preprečiti papeževo namero za križarski pohod v Bosno (1337/1338). Že za življenja si je podredil nekatere pomembne domače plemiče, z odprtjem rudnikov srebra in svinca pa je izboljšal gospodarsko strukturo dežele. Leta 1353 ga je nasledil nečak Stjepan Tvrtko I. (1353–1391), ki je zaradi neposlušnosti velikašev v začetku iniciativno prepustil ogrskemu kralju. Pozneje je sam uspel Bosno skoraj povsem ločiti od ogrske nadoblasti, saj je bil od let 1377 kralj: kot vnuk Jelisavete (Elizabete) Kotromanič se je imel za dediča nemanjiške kraljevske dinastije in se zato okronal za »kralja Srbov in Bosne«. Vendar pa so se v njegovem času osamosvojile nekatere plemiške rodbine (Hrvatinići, Kosača itd.), ki so ovirale uspešno vladanje. Po njegovi smrti so po kraljevski časti občasno posegale celo nekatere stranske veje (Dabiša, Stjepan Ostoja, Stjepan Ostojić).⁸⁰

Kotromanići so bili torej že od konca 13. stoletja, zlasti pa v 14. stoletju uspešni politiki in za povrh še oplemeniteni s kraljevsko krvjo. Kot kraljem podobni so bili, še preden so leta 1377 posegli po bosensko kraljevski časti, primeren objekt za špekulacije o tujem izvoru. Orbini je omenil legendo, ker je bila neobičajna in je »pojasnjevala« nekatere dogodke iz bosenske zgodovine po letu 1251. Po Čoroviću pa je bila legenda znana v Dubrovniku še pred letom 1432, ko se je s sklicevanjem na leto 1423 omenjala v nekem dokumentu dubrovniške republike. Torej še v času kralja Tvrtka II., neposrednega potomca prvega Kotromanića. Ko je leta 1463 rod Kotromaničev s kraljem Stjepanom Tomaševićem izumrl, je ostal spomin na Kotromaniće živ med izobraženci v srednji in jugovzhodni Evropi.⁸¹ So v Dubrovniku poznali Ulrichovo kroniko, oz. nasprotno – je dubrovniško izročilo lahko vplivalo na prepisovalce kronike koncila v Konstanci? In, ali je bilo to sploh pomembno? Očitno je, da so zaradi dejstva, da so imeli zadnji Kotromanići občasno v pečatnikih v grbu že *krono*, so v 17. stoletju avstrijski zgodovinarji, ne pa tudi dubrovniški, lahko izenačili Svibenske z bosenskimi kralji. K temu pa je Schönleben še dodatno pritraknil podobnost imen Ostri vrh

⁷⁸ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II (1101–1200) (Zagreb 1904), št. 93. V. Čorović, Pitanje o poreklu Kotromanića. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor 6 (1925), 17 sl.

⁷⁹ A. Potthast, *Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, Vol. I. (Berolini 1874), št. 9303.

⁸⁰ F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda* (Zagreb 1962), passim; N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb 1976), 635 sl.; J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest* (Michigan 1990), 275–284, 368 sl., 454 sl.; G. Čremošnik, *Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka*, II. *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu* n. v. 4–5 (1949–1950), 116.

⁸¹ L. Thalocy, *Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arkiva*. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 18 (1906), 429–430; Čorović 1925, 15–16; Orbini 1968, 341.

(Schärffenberg) in Ostrožac, saj je bila ta trdnjava ob Uni (vzhodno od Bihača) v 16. in 17. stoletju dobro znana kranjskemu plemstvu. In svibenska kraljevska bosenska izvorna tradicija je bila tako rekoč potrjena.

Baročna legenda je torej temeljila na heraldični pomoti Ulricha von Richentala iz 15. stoletja. Enačenje je potrdil še Johann Georg Adam von Hoheneck leta 1733, češ, da naj bi avstrijski poslanec na turškem dvoru, baron Schwarzenhorn, na številnih kapelah in cerkvah v osmanskem cesarstvu videl »svibenski« grb.⁸² Baron je zares lahko videl krono, vendar le kot kraljevski simbol že davno izginulih bosenskih kraljev, ni pa bil to *grb Svibenskih* – kljub morebitni enaki podobi. Končno se o tem lahko prepričamo iz pečatnika bosenskega kralja Tvrтка II., ki je leta 1443 vseboval podobo konjenika. Ta je v roki držal ščit z veliko krono. Toda na ščitu na konjevem boku in na praporu je pravi Tvrtkov (kotromanički) grb: (desno)poševna prečka z lilijastimi konicami (t. i. Gleve) (sliki 7 in 8).⁸³ V Tvrtkovem pečatniku je torej krona pomenila *kraljevski* simbol, in obenem že (ne povsem) ustaljen simbol oz. morda že *grb kraljevine Bosne*, ne pa rodbinski grb Kotromanića Tvrтка ali celo svibenski grb. Krona kot grbovna figura namreč vse do propada srednjeveške Bosne še ni bila vedno prisotni heraldični element Kotromaničev: nekateri vladarji so denimo kroni pridajali še pomožne simbole, ali pa grba s krono sploh niso imeli v svojih pečatnikih. Zdi pa se, da je bila namera kralja Tvrтка I., da bi grb nove kraljevine Bosne resnično vseboval (le) krono. Toda konec krščanske Bosne je prišel prekmalu, da bi se novi grb, ki je sam po sebi govoril o »kraljevskosti« nove državne tvorbe, ustalil in postal prepoznaven po Evropi. Zato je Ulrich von Richental tako zlahka zamenjal to bosensko novost z zahodnjaškimi Schärffenbergi. In zato se je v 16. stoletju tako zlahka pozabilo na nekdanji grb Bosne: v grbovni knjigi Korjenić-Neorić je npr. predstavljen grb kraljevine Bosne, ki vsebuje rdeč srčni ščit, v katerem sta srebrna ležeč polmeseč, nad njim pa zvezda; srčni ščit je pripet na stičišče dveh prekrizanih praporov s po eno okronano glavo zamorca na vrhu (sliki 9 in 10).⁸⁴ To je bil izmišljen grb, ki so mu renesančni učenjaki zaradi muslimanstva gospodarjev Bosne prisodili muslimansko figuraliko. To potrjuje še dejstvo, da je imel v istih zbirkah grb »Ilirika« enako podobo kot srčni ščit v bosenskem grbu (slika 11).⁸⁵ Solovjev je sicer menil, da je že v času kralja Tvrтка I. grb obstajal in vseboval v komolcu ukrivljeno desno roko, ki sega od ramena navzdol, z mečem v dlani. V resnici pa je šlo spet za mlajši grb, ki je bil v grbovnih zbirkah Korjenić-Neorić pripisan Primorju, celo pokrajini Rama in Hum, in bil šele kasneje pripisan Bosni.⁸⁶

⁸² Hoheneck 1733, 294.

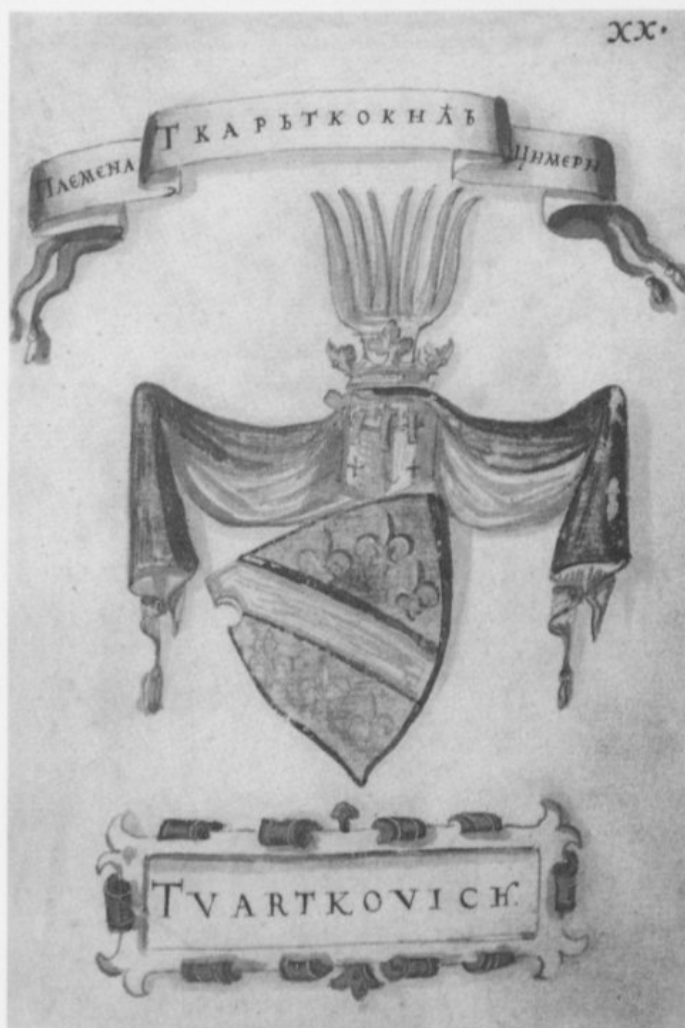
⁸³ Ströhl 1899, Taf. LXIII/4. Konjeniški pečatnik je imel »e vsaj Stjepan II. Kotromanić, za njim pa tudi vsi nasledniki (čremošnik 1949–1950, 112 sl.). V 16. stoletju so si predstavljali kotromanički grb tudi povsem drugače. V grbovni knjigi Korjenićev-Neorićev iz leta 1595 vsebuje grb izmišljenih naslednikov »Kotromanovičev« vzpenjajočega se rdečega leva s krono v polju s tremi poševnimi modrimi prečkami v zlatem. To je izmišljen grb (Korjenić-Neorić, sl. 17 (165); podobno v: Fojnica Crest, 12. gl. A. V. Solovjev, Postanak ilirske heraldike i porodica Ohmućević. Glasnik skopskog naučnog društva 12 (1933), 113–115). Stari kotromanički grb je v isti zbirki pripisan »Tvrtkovićem« (Korjenić-Neorić, sl. 20, 168; Fojnica Crest, 15). Krona, okrašena z lilijami (te so lahko tudi samostojen element), je bila priljubljena v ornamentaciji pri bosenskih in srbskih kraljih; npr. tudi v cirilično pisanim rokopisu »Bosenske cerkve«, ki se hrani v knjižnici sv. Marka v Benetkah in še nekaterih drugih evangelijarjih (J. Šidak, Marginalia uz jedan rukopis »Crkve bosanske« u mletačkoj Marciani; v: Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975, 136–137. Z ilustracijami: J. Šidak, Dva priloga o minijaturama u rukopisima »Crkve bosanske«; v: Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975, 145 sl.). Tudi pečatnik kralja Tvrтка I. z listine iz leta 1380 kaže na aversu po srbski tradiciji kralja na tronu, ki ima na glavi zahodnjaško krono, ne pa bizantinskega venca; na reversu pa je bosenski konjeniški grb s krono in lilijami v konjenikovem ščitu (čremošnik 1949–1950, 125–126).

⁸⁴ Korjenić-Neorić, sl. 8 (156); podobno v: Fojnica Crest, 4.

⁸⁵ Korjenić-Neorić, sl. 7 (155); podobno v: Fojnica Crest, 3.

⁸⁶ Solovjev 1933, 113–115. Korjenić-Neorić, sl. 15 (163); gl. še uvod, str. 14–15; podobna slika je v: Fojnica Crest, 11; Vitezović 1702, sl. 16 (52).

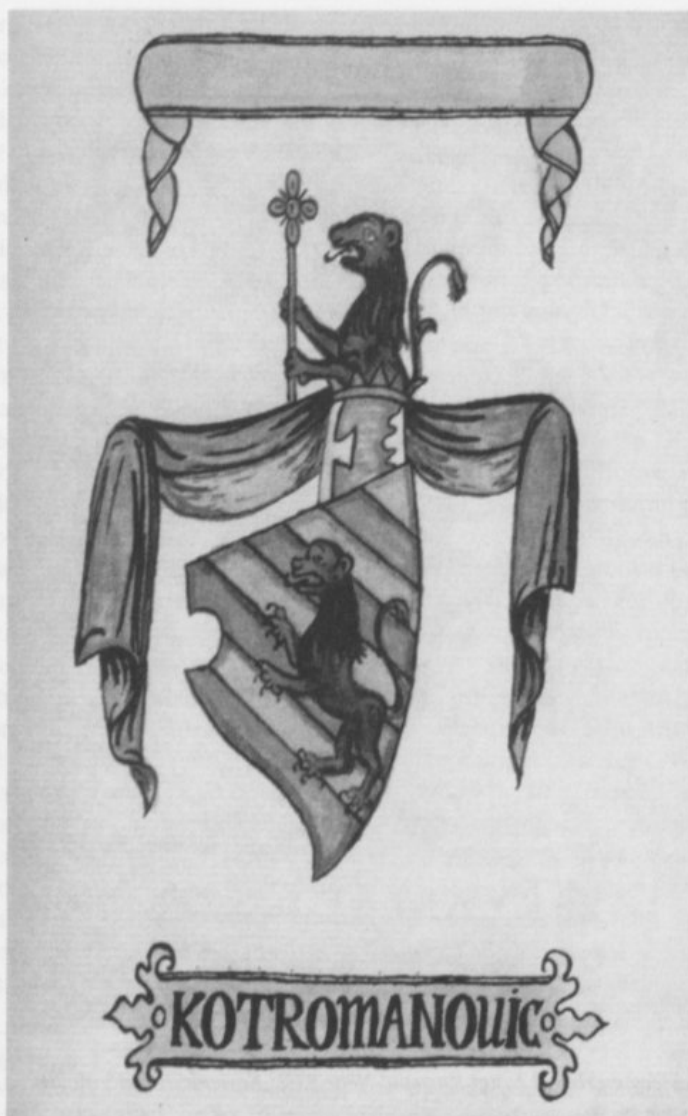

Sl. 7: Grb Tvrtkovičev v grbovni knjigi Korjenic-Neorič (iz: *Korjenic-Neorič*, sl. 20)

Tak grb je mnogo pozneje denimo dobilo dalmatinsko mesto Makarska, predvsem zaradi nekdanje podložnosti fevdalcu Hrvoju Vukčiću (slika 12).

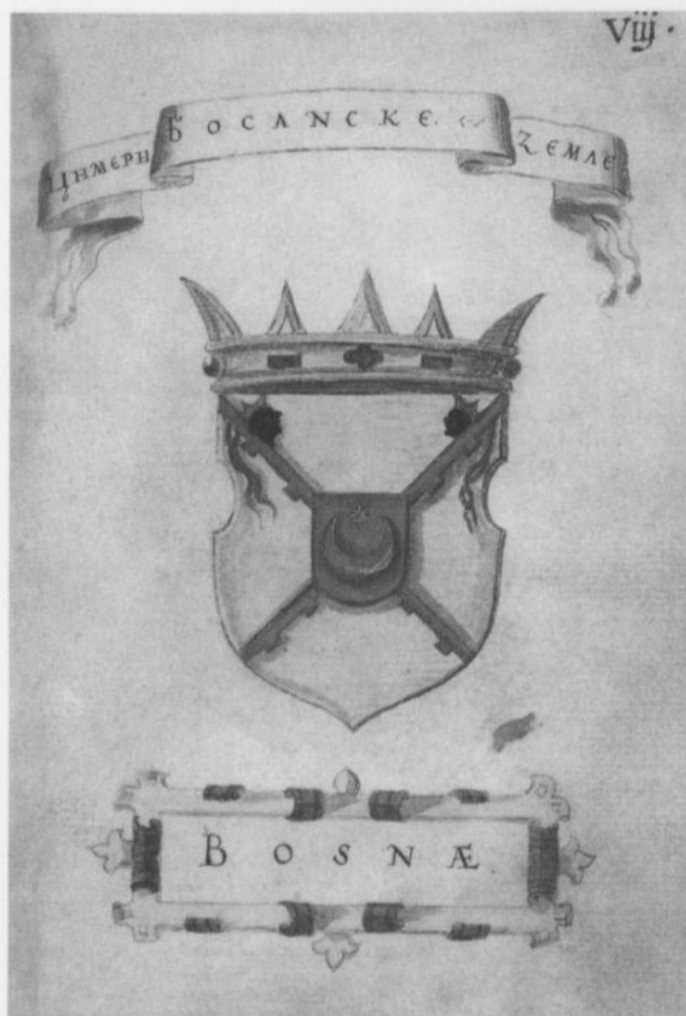
Thalloczyju je bilo poznano Preuenhueberjevo in Richentalovo mnenje, manj pa bosensko heraldika. Zato je le opozoril, da krona ni bila nikoli element grba Kotromaničev, pač pa je njihov grb vseboval srebrno desnopoševno prečko (včasih s tremi krogli) in s po tremi zlatimi lilijastimi konicami na vsaki strani prečke.⁸⁷ Mimogrede – takšen grb je imela Republika Bosna in Hercegovina v letih 1992–1995, nato pa je skupaj s hrvaško šahovnico sestavljal združeni grb ene od dveh bosensko-hercegovskih entitet, Federacije BiH. Ker se svi-bensko sorodstvo s Kotromaniči ne more dokazovati s krono v grbu, pa to še ne pomeni, da

⁸⁷ Takšen grb sta imela v pečatnikih tudi ban Stjepan II. in sin Tvrtko I., pozneje pa tudi Katarina Kotromanička-Celjska (I. Voje, Katarina Celjska-Kotromanička in njen pečat. Celjski zbornik 1977–1981, Celje 1981, 289).

Sl. 8: Grb Kotromanoviće v fojnički grbovni knjigi (iz: *Fojnica Crest*, sl. 12)

sorodstvenih stikov Kotromanoviće z neko vzhodnoalpsko rodbino že v 13. stoletju ni moglo biti. Po obvestilu Anthonyja von Siegenfelda je Thalloczy mimogrede opozoril na skoraj identičnost kotromanovićevskega grba z grbom gospodov iz Rogatca. Medtem ko je Siegenfeld odkrito domneval, da je šlo pri Rogaških in Kotromaničih za sorodstvo, potrjeno z imenom prvega znanega Rogačana Štefana, je bil Thalloczy pri tem previdnejši. Je pa še sam opozoril na toponim *Kotrou* pod »Donatom« (t.j. Donačko goro pri Rogatcu) iz 15. stoletja in na dejstvo, da so bili Kotromaniči v 13. in 14. stoletju v sorodstvu tudi z goriškimi, ortenburškimi in vovbrškimi grofi, ne le s hrvaškimi Baboniči, ogrskimi in srbskimi kralji. Čeprav smo že odkrili zvezo med svibenskim grbom, bosenski kralji in njihovim grbom ter korenine mitološkega kraljevanja Svibenskih v Bosni, recimo še nekaj o tem problemu, ki z našo

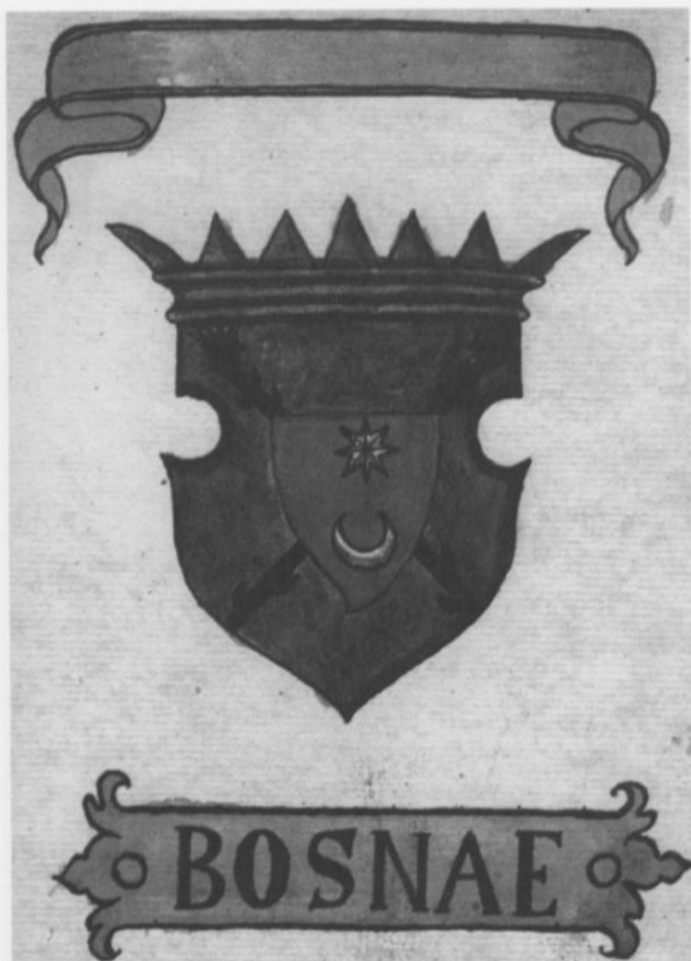

Sl. 9: Grb Bosne v grbovni knjigi Korjenic-Neoric (iz: Korjenic-Neoric, sl. 8)

prazpravo niti ni neposredno povezan. Ekскурz nam dopušča nekaj nadaljnjih domnev o prepletanju heraldike in tradicije.

O Rogaških: prvi zanesljivi Rogačan je bil *Štefan*, ki se je omenjal le leta 1195 in 1197 (v zadnjem letu skupaj z Bertoldom).⁸⁸ Nato o imenu Štefan med Rogaškimi ni več sledi. Rogaški so bili veja gospodov Konjiških, deželnoknežjih (otakarskih) ministerialov, ki so leta 1192 izkoristili spremembo kneza in od krškega škofa dobili v fevd veliko obmejno gospostvo Rogatec, ki ga je imel dotlej v fevdu vojvoda Otokar. Novi vojvoda Leopold V. († 1194) menda ni želel prevzeti fevda, zato ga je škof podelil Konjiškim. Štefan je bilo za štajerskega plemiča in plemiča iz cesarstva v tistem času zelo redko ime. Zvečine so ga nosile osebe,

⁸⁸ J. Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, 2 (Graz 1879; Bd.3.: Graz 1903; Bd.4.: Wien 1960-1975 – izd. G. Pferschy in H. Appelt; odslej cit.: UBSt), št. 13, 20.

Sl. 10: Grb Bosne v fojnički grbovni knjigi (iz: *Fojnica Crest*, sl. 4)

katerih predniki so imeli nek poseben odnos do Ogrske, kjer je bil sveti kralj Štefan glavni svetnik. Pomenljivo je, da je bila žena prvega Babenberžana kot štajerskega vojvoda Leopolda V., Helena, hči ogrskega kralja Geze (Štefana) II. Tudi njegova sestrična Agnes, hči avstrijskega vojvode Henrika II. Jasomirgotta (1141–1177) in Leopoldovega predhodnika v Avstriji je bila prvič poročena z ogrskim kraljem Štefanom III. Če so bile sorodstvene vezi med dinastijami vedno žive, so se sčasoma stcale tudi med podrejenim plemstvom obeh dežel. Zato obstaja možnost, da so bili Štefanovi predniki neki ogrski plemiči, ki so se nekoč v drugi polovici 12. stoletja povezali s Konjiškimi, Štefan pa je ostal na Štajerskem. Rogaški so nato od leta 1207 izpričani kot štajerski deželnoknežji ministeriali: Albert se je omenjal v letih 1207–1227 v družbi konjiških sorodnikov in vedno v spremstvu štajerskega vojvode. Hans Pirchegger je menil, da je bil šele Albert k konjiškim priženjeni plemič in je zato s pomočjo žene prevzel Rogatec in del Konjic. Njegov grb naj bi izpričeval podobnost z grbom Kollnitzov s Koroškega. Skupaj z Jožetom Mlinaričem je imel Alberta za sina Ortolfa I. Konjiškega (ok. 1175–1202), leta 1191 komornika štajerskega vojvode. Ortoľ, sin prvega

Sl. 11: Grb Ilirika v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 1)

znanega Konjičana Leopolda I. (1164), je imel še brata Otokarja I. (1181–1213) in Leopolda II. (1182–1234) ter sestra Kunigundo (poročeno z Gotfridom Mariborsko-Viltuškim) in še neimenovano sestro, poročeno z nekim vitezom iz Zreč. Po Pircheggerju naj bi bil Leopold I. v svaštvu z gospodi iz Gradca, na kar naj bi kazala njihova osebna imena. Isti pa je imel omenjena Štefana in Bertolda le za gradiščana Konjiških v Rogatcu.⁸⁹ Toda Štefanov odnos do Alberta ni bil nujno zgolj služben; morda je bil njegov sorodnik, kar je kazal njegov ugled med pričami v edinih dveh listinah, kjer se je omenjal. Albertov sin Henrik I. se je omenjal od leta 1234 do 1267. Poročen je bil z Gizelo, imel hčeri Gertrudo in Prido (1249), sestre Sofijo (poročeno s Richerjem iz Jaunegga), Gertrudo (poročeno s Henrikom Viltuškim) in Rihco (poročeno z Otom Kunšperškim). Sofija je leta 1245 ustanovila samostan v Studenicah, ka-

⁸⁹ Prav tam, št. 87, 98, 211a, 245; H. Pirchegger, Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters 1–3 (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XVI, Graz 1958), 237–241; Pirchegger 1962, 139; J. Mlinarič, Kartuziji • iče in Jurklošter (Maribor 1991), 33.

Sl. 12: Grb Huma v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 16)

mor so kmalu poslali hčere tudi Svibenčani.⁹⁰ Henrik I. Rogaški je imel istoimenskega sina (1263–1296), s katerim je veja okoli 1299/1300 po moški strani izumrla.⁹¹ Ti Rogaški nas pravzaprav ne zanimajo, pač pa njihov grb in domnevni sorodnik začetnika linije, Štefan. Paralele Rogaških s Kotromaniči so vsaj nominalno in heraldično pomenljive: »ogrsko« ime Štefan-Stjepan je bilo do konca dinastije leta 1463 tipično in obvezno prvo ime Kotromaničev. Konjiški so imeli v grbu (srebrno) desnopoševno prečko (v modrem), medtem ko je bil grb Henrika I. Rogaškega tako rekoč enak razvitemu kotromaničkemu: (srebrna) poševna

⁹⁰ MDC 2, št. 545; MDC 4, št. 2333; UBSt 2, št. 453; UBSt 3, št. 59, 86, 100; UBSt 4, št. 4, 42, 44, 99, 148, 179, 243; GZM I/73, 76, 84, 86, 92, 95. Pirchegger 1958, 242.

⁹¹ UBSt 4, št. 99, 180, 181, 243, 352, 407; J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora (1–10, Maribor 1975–1984; odslej cit.: GZM) II/41; MDC 5, št. 387; MDC 6, št. 11. Pirchegger 1958, 243; Pirchegger 1962, 233.

Sl. 13: Pečat Henrika Rogaškega na listini iz leta 1234 (Kärntner Landesarchiv Klagenfurt, Allgemeine Urkundenreihe; obj. v: MDC 2, št. 545; foto: KLA)

(enkrat celo levopoševna) prečka s po tremi lilijami oz. lilijastimi konicami sulice (nem. Gleve) v obeh poljih (slika 13).⁹² Eno lilijo kot pečatno podobo (ne grb) pa je imel celo Otokar Konjiški v pečatniku že leta 1206.⁹³ Lilija in prečka sta bili torej značilna elementa Rogaških, konjiška veja pa je imela pozneje le prečko, kar je ustrezalo celo občasnim upodobitvam kotromaničkega grba brez lilij.

Rogaški grb v tej obliki pa ni ustrezal le kotromaničkemu, pač pa je spominjal tudi na grb francoskih kraljev oz. posameznikov iz kraljevske dinastije. Ob tem velja opozoriti na hipotezo, ki bi delno ustrezala anžuvinski oz. bosenski zvezi. Štajerski heraldik Josef Kraßler je pri omembi svibenskega grba ponudil domnevo, da naj bi trije listi nad kronskim obročem predstavljali lilije, katere simbol je bila modra barva.⁹⁴ Heraldične lilije so bile znak kraljevskega dostojanstva (zato skoraj vedno zlate ali srebrne v modrem). Najbolj znane so bile tiste, ki so bile simbol francoskih kraljev, njihovih mest in z njimi povezanih oseb oziroma dežel. Prvič pa so se lilije pojavile že leta 1179 na praporu Burbonov oz. kralja Filipa II. Avgusta. Menda so prišle tja z vzhoda, v času križarskih vojn. To pa je pomenilo, da lilij pred tem

⁹² Ohranjeni so vsaj štirje pečati treh različnih pečatnikov Henrika I. Rogaškega.

⁹³ UBSt 2, št. 77. Pirchegger 1958, 139, 238-239.

⁹⁴ Kraßler 1968, 160.

letom prejkone ni bilo na konjiškem oz. rogaškem grbu, če je sploh že obstajal. Pač pa šele ok. leta 1206 (Otokar Konjiški), ko je znak prerasel v grb. Lilije so se po slovenskih deželah razširile še pozneje, ko je imel npr. tudi grb trga Senožeče šest zlatih lilij, ker so bile lilije v grbu tedanjih lastnikov trga knezov Portia. Trg Žalec pa je imel v pečatniku že v začetku 14. stoletja zgornji del dveh lilij. Tri srebrne dvojne lilije v modrem polju (2:1) so bile simbol trga Laško, ki mu ga je podelil šele nadvojvoda Ferdinand leta 1598. Laški trški grb pred tem ni izpričan in je bil najbrž umetno ustvarjen na nadvojvodovem dvoru, morda kot varianta treh zvezd v celjskem grbu, zaradi patrocinja sv. Martina (svetnik iz Francije) v laški župni cerkvi. Možna je tudi razlaga, da je bil motiv vzet tudi zaradi Marijinega kulta v laški župnijski cerkvi, saj je bila lilija v cerkveni ikonografiji simbol čistosti in nedolžnosti.⁹⁵ Seveda se Svibenski in Rogaški pri iskanju legendarnega izvora niso mogli sklicevati na francosko izročilo, toda srednjeveškemu opazovalcu bi zlata lilija v modrem polju, ki bi izhajala iz grbovnihih običajev znotraj otakarskega ali babenberškega plemiško-posestnega kroga, spodbujenega z modo iz križarskih vojn, spodbudila iluzijo, ki se ji slavohlepni plemiči ne bi upirali.

Burbonov in Anžvincev v 12. in 13. stoletju še ni bilo na ogrskem prestolu. Že Thalloczy pa je opozoril na omenjanje Anžvincev, Rogatca in Rogaške gore v gralskem romanu »Parcifal« Wolframa von Eschenbacha iz ok. let 1200–1210.⁹⁶ Pesnik je v romanu nekaj vrstic posvetil avanturam svojih junakov na spodnjem Štajerskem. Njegovo poznavanje krajev je morebiti temeljilo na zvezah mecena thürinškega deželnega grofa Hermana I. z ogrskim dvorom. Grofov sin Ludvik IV. se je namreč že leta 1211 zaročil s komaj štiriletno princeso Elizabeto, hčerko ogrskega kraljevskega para kralja Andreja II. in Gertrude Meransko-Andeške. Stiki med Thuringijo in Ogrsko pa so obstajali še od prej. Punčka je rano mladost preživela na gradu bodočega tasta Wartburgu. Tam je ostala tudi po materinem umoru leta 1213 in se leta 1223 poročila z Ludvikom. Pobožna Elizabeta, kasneje svetnica, je bila podpornica križarskih in duhovnih gibanj. Morda je Wolfram celo obiskal Ogrsko med eno od misij grofa Hermana v zvezi s poročnim projektom in še med nastajanjem romana.⁹⁷ Nas pa zanima predvsem epizoda, ko v romanu menih Tavrizen pripoveduje nečaku Parcifalu zgodbe iz svojega viteškega življenja. V brezglavem iskanju naklonjenosti svoje gospe je nekoč prispel do Rogatca (*Rohas*), kjer se je nadejal viteških avantur. Kot že mnogokrat, so mu tudi tam prišli nasproti vitezi, »častni slovenski možje«, t.j. vitezi (*ein werdiu windisch diet*) in mu predlagali dvobojevanje. Še prej pa je v Celju srečal Parcifalovega očeta, ki mu je prepustil nečaka Itherja, kralja Kukumerlandije, s katerim sta nadaljevala avanture. Iz Celja (*Zilje*) sta prijezdila v Rogatec, kjer se je Tavrizen tri ponedeljke bojeval na turnirjih. Nato je odjezdil v oddaljeno mesto Hajdin (*stat Gandine*), po katerem se je imenoval Parcifalov ded Gandin. Tam so prepoznali Itherja. Hajdin je Ptuj, saj ga Wolfram pravilno postavi tja, kjer se Grajena (*Greian*) izliva v Dravo (*Trâ*). Na Ptujju so Itherja bogato obdarovali, tu je našel svojo ljubico in gospo, Parcifalovo teto Lammire, ki je bila gospodarica dežele Štajerske (*Stîre*). Parcifalov ded Gandin iz rodu Anjou (*Anschouwe*) jo je tam postavil za gospodarico.⁹⁸ Milko Kos je v

⁹⁵ Waldner 1992, 26; B. Otarepec, Grb trga Laško, časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12 (1976), 301–306; Otarepec 1988, 194–196; Galbreath-Jéquier 1990, 53 sl.

⁹⁶ Thalloczy 1906, 431–433. Gl. UBS^t 2, št. 13, 20; Pirchegger 1962, 233; Krašier 1968, 36, 194.

⁹⁷ F. Machilek, Elisabeth von Thüringen, Hedwig von Schlesien und der Dießen-Andechser Himmel (v: Die Andechs-Meranier in Franken. Europäisches Fürstentum im Hochmittelalter, Mainz 1998, razstavni katalog), 96–98.

⁹⁸ Wolfram von Eschenbach, Parzival (moderna nemški prozni prevod: W. Stapel, Frankfurt 1996), priredba orig. kitic 496, 498, 499 na str. 255–257. Skrajšani slovenski prozni prevod tega dela in odlomek je v: F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev 5 (Ljubljana 1928; odslej cit.: GZS), št. 83. Hans Pirchegger je postavil te dogodke v čas okoli leta 1212. *Gandine* pa je po njegovem Hajdina pri Ptujju (Pirchegger 1962, 181).

komentarju k temu delu romana sicer dopuščal možnost, da je imela rodbina Anjou okoli leta 1200 kakšno posest okoli Ptuja. Zvečine pa je bil ta del zanj literarno prikrojen: v tem času je bil štajerski vojvoda Leopold VI. (1195–1230), ki je bil poročen s Teodoro, vnukinjo bizantinskega cesarja Izaka Angelosa II. Ker so lilije kot grbovni element prišle z vzhoda v Francijo, je možno, da so prišle s Teodoro oz. Leopoldom tudi na Štajersko in na Ogrsko. Člani rodbine Anjou pa niso (še) bili dejavni na Štajerskem, niti ni bila Teodora dedinja ali regentka v deželi. Rodbina se je v ogrsko politiko vpletla v zadnjih desetletjih 13. stoletja, a je prišla šele leta 1308 na ogrsko-hrvaški prestol (Karl Robert 1308–1342, Ludvik 1342–1382), s tem pa tudi do Bosne. Toda Eschenbach je pisal že v prvih letih 13. stoletja. Tedaj pa je bil na francoskem prestolu Filip II. Avgust, ki se je leta 1196 poročil z Agnes, hčerko meranskega vojvode in andeškega grofa Bertolda IV. Druga hčerka Gertruda je bila tedaj že poročena z ogrskim princem Andrejem, od leta 1205 kraljem. Gertruda je podpirala prihod nemškega plemstva na Ogrsko, leta 1206 je dosegla tudi izvolitev brata Bertolda za nadškofa v Kaloczi. Pri njej se je po letu 1208 najbrž krajši čas skrival tudi brat Henrik IV. Andeški, ki je bil obtožen sodelovanja pri umoru rimskega kralja Filipa II. V tem obdobju so na Ogrsko nemara prišli z grofom tudi nekateri kranjski andeški ministeriali. Skupna kraljevska epizoda se je končala z razveljavitvijo Agnesine in Filipove poroke leta 1200 in njeno smrtjo leta 1201. Bivšemu možu je zapustila hčerko Marijo in šele leta 1201 rojenega sina Filipa, ki ga je papež Inocenc III. še istega leta legitimiral.⁹⁹ Sploh ni nemogoče, da se je Wolframova Parcifalova družina, polna tet, stricev idr. sorodstva, zgledovala po tedanjih ogrsko-francoskih stikih na kraljevski ravni in je zaradi prisotnosti izvorne rodbine obeh kraljic Meransko-Andeških na Kranjskem in v Slovenski marki ter nekaterih njenih drugih članov na ogrskem dvoru poenostavljala stike med sosednjima deželama in dinastijama. Je bila s Parcifalovo teto Lammire mišljena Gertruda? Je Parcifal v tej epizodi posebljal princa Filipa, Gandin pa njegovega deda francoskega kralja Ludvika VII. in morda neko od ogrskega kralja princu Filipu podeljeno posest na obmejnem ogrsko-štajersko območju? Takšno razmišljanje je seveda že onstran dopustnega, in čeprav historično napačno, vsaj priča na pesnikovo seznanjenost s političnimi razmerami onstran meje rimskega cesarstva.

Kosova stroga kritičnost pesniške svobode in Thalloczyjevo zanikanje resničnosti legende o Kotromanu Nemcu torej še ne pomeni, da si je Eschenbach štajersko epizodo v celoti izmislil. Kaj ga je gnalo, da je tako poudarjal Rogatec, sicer majhen kraj in obmejni grad, kakršnih je bilo na Štajerskem precej? Možno bi bilo, da je imel nek Anžuvinec posest na vzhodnem Štajerskem in/ali na zahodnem Ogrskem, Rogatec in njegovi posestniki pa so imeli že ok. leta 1200 zveze z Ogrsko. Takšne, da jih je opazil tudi pesnik. Da je Rogatec v začetku 13. stoletja v dvorski kulturi resnično pomenil nekaj posebnega, priča tudi ime enega od vitezov kralja Artusa v že omenjenemu romanu »Krona«: neki *Lohenis de Rahaz* se je pregrešil z mladenko in Artus mu je naložil pokoro.¹⁰⁰ Mnogovrstni stiki med ogrskim in avstrijsko-štajerskim plemstvom in Bosno so se zaradi sosesčine in nenehnih vojn in premirij, sovraštev in prijateljstev med štajerskim knezom in ogrskim kraljem stikali že v 12. stoletju. O tem je nekoč sugestivno pisal že Čorović. Še več, stiki med vzhodnoalpskim in balkanskim plemstvom so se še posebej okrepili med križarskimi pohodi, ki so zvečine vodili

⁹⁹ A. Schütz, Die Andechs-Meranier in Franken und ihre Rolle in der europäischen Politik des Mittelalters (v: Die Andechs-Meranier in Franken. Europäisches Fürstentum im Hochmittelalter. Mainz 1998, razstavni katalog), 29–31, 37.

¹⁰⁰ Crône von Heinrich von dem Türlin (v: Bibliothek des litterarischen Vereins zu Stuttgart XXVII, izd. G. H. F. Scholl, Stuttgart 1852), verzi 19378 sl. Gl. A. Schultz, Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger I (1880, reprint: Kettwig 1991), 459.

prav skozi balkanske dežele: tako so se leta 1189 v Nišu v Srbiji resno pogovarjali o poroki med hčerko grofa Bertolda IV. Andeškega in Toljenom, sinom humskega kneza Miroslava. Toda Toljenova spodletela poroka je bila dinastični projekt. Do znanstva s srbskim plemstvom je morda prišlo še pred Bertoldovim spremljanjem cesarja Friderika I. v Sveto deželo.¹⁰¹ V 12. in 13. stoletju sta bili vojvodini Štajerska in Avstrija v času vojvodov Leopolda VI. in Friderika II. (do leta 1246) središče srednjeevropske viteške dvorske kulture.¹⁰² Tudi v času kraljevanja Gertrude Meransko-Andeške (1203–1213), nadškofovanja njenega brata Bertolda v Kaloczi (1206–1218) in bojev med vojvodo Friderikom in ogrskimi kralji v 30. in 40. letih 13. stoletja, še posebej pa v obdobju bojev za babenberško dediščino med češkim kraljem Otokarjem in ogrskim kraljem Belo IV., ki je bil v letih 1254–1260 celo štajerski vojvoda ter v času kralja Rudolfa I. (1273–1278), so obstajali stiki med plemstvom z obeh strani državne meje. Oboji so se za krajši ali daljši čas tudi zadrževali v sosednji deželi (državi). Ogrski kralj je najpozneje po letu 1254 privabil del štajerskega plemstva v boje v Bosni, ki jo je povsem obvladal šele v drugi polovici 13. stoletja, ko jo je podredil banu in lojalnemu plemstvu.¹⁰³ K tem vezem moramo prišteti še stike iz križarskih vojn, zlasti z začetka 13. stoletja – npr. skupen odhod vojvode Leopolda VI. in ogrskega kralja Andreja II. v Sirijo in Egipt leta 1217. Zato je zveza gospodov Rogaških in bosenskih Kotromaničev možna: zaradi sodelovanja nekega Konjičana oz. Rogačana npr. v enih križarskih vojn proti bogomilom, proti upornim bosenskim plemičem, kot viteza na ogrskem dvoru že konec 12. stoletja ali pa šele okoli srede 13. stoletja.

Vprašanje je torej le, kdaj bi se lahko Konjičan sorodstveno povezal z neko ogrsko rodbino in se dejavno vključil v spore v ogrski kraljevski dinastiji. Čorović je menil, da se je to zgodilo že v zadnji tretjini 12. stoletja. Možno, toda tedaj grbi še niso bili utrjeni med nižjim plemstvom in najbrž ne bi prišlo do tolikšne podobnosti, celo enakosti med grbi Rogaških in Kotromaničev. Videli smo, da je Otokar Konjiški imel še leta 1206 v pečatniku zgolj podobo, simbol lilije, ne pa pravega grba. Prav tako pa tudi sploh ni nujno, da je grb prvih Kotromaničev do začetka 13. stoletja poleg prečke vseboval tudi dvakrat po tri lilije. Te bi namreč lahko prišle v njihov grb šele ob sorodstvenih povezavah z Anžuvinci na ogrskem prestolu v 14. stoletju (gl. zgoraj)! Ker ni mogoče najti konkretnih vesti, smemo postaviti le nekaj, kolikor je mogoče, še smiselnih domnev: Štefan Rogaški bi teoretično celo lahko bil sorodnik že leta 1163 omenjenega grofa Kotromana, viteza Gotfrida ali neke druge osebe iz spremstva ogrskega kralja. Po, recimo, materini strani bi kot kognat Konjiških prišel do posesti okoli Rogatca. V času, ko so bili grbi še fleksibilni in je lilija prišla z Orienta na Zahod, je kombiniral grbovne elemente obeh rodbin. Zato so imeli njegovi sorodniki Rogaški grb, ki je le delno ustrezal konjiškemu. Prav tako mogoče je, da je eden njegovih najbližjih sorodnikov, ki se je v ogrski službi vpletel v boje ogrskega kralja s plemstvom v Bosni, ostal tam in obdržal enak grb, kot so ga imeli sorodniki iz Rogatca. Po tej interpretaciji bi utegnil biti šele ban Prijezda Štefanov sorodnik, najbrž pa ne ravno v direktni liniji. Po tej domnevi bi šele Prijezdi uspel prodor z Ogrske v Bosno okoli preloma iz prve v drugo tretjino 13. stoletja. Tudi Prijezdin sin ban Stjepan I. je obdržal grb sorodnikov v regiji in dvorski kulturi visoko cenjenih Rogaških, zlasti, ker je njihov grb spominjal na grb francoskih kraljev in z njimi povezanih visokih fevdalcev (ne glede na ne povsem jasen izvor rogaške – tj. anžuvinske –

¹⁰¹ GZS 5, XIV.

¹⁰² H. Dopsch: *Der Dichter Ulrich von Liechtenstein und die Herkunft seiner Familie* (v: *Festschrift Friedrich Hausmann*, Graz 1977), 93 sl.

¹⁰³ Fine 1990, 275 sl. Tudi kronist Otokar iz Gaala je v svoji rimani kroniki med naštevanjem knezov in vojaštva večkrat sumarno omenil Bosno.

varianter grba) ter bil kot »kraljevski« simbol sila primeren za ambicioznega bosenskega bana. Primeren čas za selitev v Bosno bi bil še čas pred letom 1234, ko je papež Gregor IX. po večletnih izjalovljenih poskusih podreditve bosenske cerkve izrecno pozval vernike (t.j. plemstvo) iz slovanskih pokrajin (Kranjska, Istra, Dalmacija, Bosna, Hrvaška, Srbija), naj se kot križarji udeleže boja proti heretikom (bogomilom) v Bosni, ki ga je za papeško stranko v letih 1236–1237 vodil vojvoda Koloman. Bosensko bogomilstvo je bilo tako ali tako že vsaj v 12. stoletju znano v zahodni Evropi, najbrž že desetletja prej vabljivo tudi za podalpske križarje.¹⁰⁴

Kakor koli – vse doslej povedano je bila zgolj izpeljava iz podobnosti oz. enakosti grbov dveh rodbin, Rogaških in Kotromaničev. Poudariti moram, da gre lahko tudi za golo slučajnost, saj so se povsod po Evropi v 14. stoletju začeli kopičiti primeri povsem enakih grbov sorodstveno sicer nepovezanih rodbin, kot posledica nevednosti zaradi oddaljenosti posameznih regij. Ker so nam Rogaški in Kotromaniči pri tem prikazu služili predvsem kot primer meddržavnega prepletanja plemstva in njihovih grbov, s tem pa tudi tradicij oz. mitov o skupnem izvoru, lahko na tem mestu prenehamo iskati izvor Kotromaničev ter se vrnemo k motivu »bosenskega kralja Svibenčana«. Očitno je torej, da je že Ulrich von Richental v želji po eksotičnosti koncila zgrešeno spravi Svibenske, Elizabeto Kotromaničko in bosenske kralje, tedaj res že pod udarom turških sultanov, na nominalno isto raven. V širšem kontekstu pa je imel celo prav. Le, da je morda šlo za čisto druge osebe: Ulrich ni vedel nič o Rogaških in Kotromaničih. Nič o njihovih grbih in morda kvečjemu nekaj o izvoru bosenske kraljevske dinastije (Kotromaničev) z zahoda. Pač pa je poznal Svibenske in njihov grb. Ravno dovolj, da je pod bosenski znak oz. grb s krono zapisal svibensko ime. To pa je bilo pozneje za renesančne in baročne pisce že dokaz o svibenskem kraljevanju v Bosni. Tako lahko ne le potrdimo napačnost Schönlebnove geneze grba, pač pa smo tudi spoznali nastanek in razvoj mita. Ker je nek prišlek, ne glede na to, kako mu je bilo ime, prišel v Bosno nekoč med zadnjo tretjino 12. in do druge tretjine 13. stoletja, ter se povezal z domačim plemstvom, je o tem morda res nastala meglena tradicija. Učenjaki in politiki so še v 15. stoletju slutili, da je izvor Kotromaničev povezan z Zahodom, zato je prišlo do povzemanja med dubrovniškimi in srednjeevropskimi pisci. Slednji pa so poudarjali predvsem »kraljevskost« rodbine, ne pa njenega imena, ter iskali njihov izvor s paralelami pri zunanjih simbolih njim znanega zahodnega plemstva. Za Ulricha so prišli Schärffenbergi-Svibenski s svojo zlato krono v modrem kot nalašč. Morda so celo sami že konec 14. stoletja celo spodbujali govornice o tem. Kotromaniči so bili namreč znani plemstvu iz slovanskih dežel že mnogo pred koncilom v Konstanci. S Kotromaniči so se npr. povezali grofje Celjski, ki so se sredi 14. stoletja že vpletali v balkansko politiko. Grof Ulrik I. je leta 1354 sodeloval pri napadu ogrsko-hrvaškega kralja Ludvika I. Anžujškega (moža Elizabete Kotromanič) na Zadar, naslednje leto je s kraljem sodeloval v bojih z Benečani v Dalmaciji, leta 1359 in 1365 pa se je bojeval v Srbiji in Bolgariji. Tudi njegov sin Viljem se je z ogrskim kraljem boril proti Turkom v Srbiji. Ulrikov brat Herman I. pa je balkansko politiko zastavil še bolj odločno, ko se je leta 1361 poročil s Katarino, Elizabetino sestro in hčerko tedanjega bosenskega bana Stjepana II. Kotromaniča! Leta 1374 je Katarina od moža celo dobila v zastavo za obljubljeni poročni darila gospostvo Krško, ki je bilo še nekaj desetletij prej v lasti Svibenskih.¹⁰⁵ Ker so bili v tem obdobju

¹⁰⁴ GZS 5, št. 611. J. Šidak, Bosna i zapadni dualisti u prvoj polovici XIII stoljeća. Zgodovinski časopis 6–7 (1952–1953), 288 sl.; Šidak 1975, 180 sl., še posebej 189–192; M. Lambert, Ketzerei im Mittelalter (Freiburg-Basel-Wien 1991), 210 sl.

¹⁰⁵ Voje 1981, 288; Voje 1996, 62; I. Voje, Balkanska politika celjskih grofov (v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27. – 29. maj 1998, ur. R. Fugger Germadnik, Celje 1999), 103–104.

Svibenski finančno že odvisni od Celjanov, ni nemogoče, da so nekateri člani z njimi tu pa tam celo odhajali na Balkan in spoznavali prave *bosenske kralje*, njihov grb in nasprotno.

Zaradi kraljevskih simbolov oz. grba (krona) pri širom Evrope znanih bosenskih kraljih so si mlajši pisci torej logično razložili heraldično zmoto Ulricha von Richental. Seveda so le zahodni pisci, med katerimi je najbolj zablestel Schönleben, za to izrabili Svibenske. Dubrovniški pisci in heraldiki njihovega grba niso poznali in tega niso storili. Z večjim znanjem so zahodnjaki svibensko heraldiko in genealogijo poskušali umestiti v širšo bosensko in bolgarsko politiko. Bolgarska zgodba pa je še bolj zapletena kot tista o bosenskem kraljevanju. O Bolgariji recimo Schönleben ni vedel nič več, kot je prebral pri Orbiniju. Bolgarija je bila zato po njegovem leta 1414 del turškega imperija, tistega leta pa so začeli Turki vpadati v Bosno in jo leta 1445 okupirali. Dogodke v Bosni je povzel po Lučićevem delu »O kraljestvu Dalmacije in Hrvaške«. ¹⁰⁶ Leta 1408 naj bi prišlo v Bosni do silovitega spora glede kraljevske krone, kar se je po Schönlebnovem (upravičenem) mnenju nasploh dogajalo v vseh volilnih kraljevinah. Tedaj naj bi bil za kralja izvoljen nek Svibenčan, ki je sprejel nadoblast turškega sultana. Po naključju naj bi bile tiste tri krogle Ulricha von Richental v svibenskem grbu del grbov nekaterih dežel, ki so bile v okviru kraljevine Bolgarije, zato naj bi jih Svibenčan vključil v svoj novi grb. V tem času naj bi si nekateri kranjski Svibenčani uzurpirali krono za grbovno podobo, drugi pa ostali pri treh konicah ali, kot jih Schönleben imenuje, pri »heptagularnem rezu«. Tako naj bi bilo do Mihaela Svibenskega leta 1446, baje zadnjega s tripiramidnim grbom, nato pa so vsi Svibenski stari grb zamenjali s kronskim. ¹⁰⁷ Tudi če bi verjeli Schönlebnovi genealogiji Svibenskih za 10. in 11. stoletje, je ta pasus v nasprotju s pojavom krone v svibenskem grbu oz. pečatniku že vsaj leta 1235; prav tako pa nima zveze z Orbinijevo legendo o izvoru Kotromaničev. Schönleben tu spet ni imel srečne roke: 1. Ni poznal številnih svibenskih listin z ohranjenimi pečati, pač pa le tiskana historiografska dela. 2. Ni poznal bosenske srednjeveške in novoveške psevdoheraldike. 3. Ker je želel spraviti v kronološki red Ulrichovega »kralja Schärffenberga pod sultanovo oblastjo«, je svibenski prodor v Bosno gladko postavil v začetek 15. stoletja, zato da bi Svibenčan kot bosenski kralj leta 1414 že lahko prišel v Konstanco. Še več, tudi Lučićeva zgodovina kraljevine Dalmacije in Hrvaške na pri Schönlebnu citirani strani 262 ne pozna imena Schärffenberg. V resnici je bil v letih 1404–1409 bosenski kralj Kotromanič Tvrtko II. Tvrtković, v letih 1409–1415 pa Stjepan Ostoja, marioneta vojvode Hrvoja Vukčića in pripadnik stranke kralja Ladislava Neapeljskega. Ostoja je nato postal vazal ogrskega kralja Sigismunda, ki se je želel okronati za bosenskega kralja. Tudi pravni konec tedaj že tributarnega bosenskega kraljestva bi lahko postavili v leto 1463, ko je bil ubit kralj Stjepan Tomašević ali celo v leto 1477, ko je nominalno kraljevanje končal od ogrskega kralja Matije Korvina postavljeni Nikolaj Iločki. Druga stvar je realna kraljevska oblast, ki so jo Turki zares končali že sredi 15. stoletja. Lučiću pa so bile znane aspiracije grofa Hermana II. Celjskega po bosenski kroni, ki mu jo je leta 1427 obljubil sorodnik kralj Tvrtko II., če bi ostal brez nasledstva. Obljuba je izgubila veljavo najpozneje leta 1435, ko je Herman umrl oz. leta 1437, ko je umrl njegov zaščitnik cesar Sigismund. Grof Herman ni uspel niti približno udejaniti dedovanja v Bosni. Temu so se uprli velikaši, saj je kralj Tvrtko prelomil bosenski običaj, da dedujejo krono najbližji moški sorodniki – t.j. oseba izmed Kotromaničev. ¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ioannes Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (ed. I. T. Trattner, Vindobonae 1758), lib. V, cap. 5, 255–260.

¹⁰⁷ Schönleben, Gallenberg 1680, 7–8.

¹⁰⁸ M. Brković, *Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža* (Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Djela 10, Zadar-Mostar 1998), 78–83; *Voje* 1981, 289–290; *Voje* 1999, 104–105.

Zanimivo je, da je Schönleben v obsežnem pregledu zgodovine Kranjske do leta 1000 («Carniola antiqua et nova»), ki je izšla istega leta kot gallenberška genealogija, pri do-gajanju v letu 936 zapisal, da so bili med tistimi, ki so v vojni med bolgarskim carjem Sime-onom Velikim (ok. 864–927) in Hrvati vdrli v Bolgarijo, tudi Kranjei. Nato naj bi zgradili grad Svibno, pozneje pa so odšli v Bolgarijo, posegli po kraljevski kroni ter spremenili grb.¹⁰⁹ Pri tem avtor ni niti namignil, da naj bi se to zgodilo šele leta 1408, kot je zapisal v genealo-giji. Bralce tega dela zato dobi vtis, da naj bi Svibenčan postal kralj kmalu po letu 936 (je Schönleben mislil na čas takoj po smrti carja Simeona leta 927?). Tedaj je bilo bosensko ozemlje (sploh še ne kraljevina) v resnici del hrvaškega kraljestva, sosed konkurenčne kraljevi-ne Bolgarije, nekaj pozneje celo v eoni oblasti raškega kneza, nato Samuelovega makedon-skega earstva (do 1014) in končno skupaj z obema kraljestvoma podložno Bizaneu.¹¹⁰

Sečišče heraldičnega kroga

Krog vzročnosti in posledičnosti legend o svibenskem grbu je sklenjen. Nismo pa uspeli presekatati njegove krožnice in razložiti motiva nastanka grba. Kjerkoli stopimo v zgodbo o pravi genezi grba, nas iskanje vzrokov pripelje v nasprotno smer. Iz kroga se ne da izstopiti, kar ni posledica izpeljave analize, pač pa odraz nejasnega nastajanja grbov v 12. in 13. sto-letju. Kakor koli, svibenska zlata krona in legende so od vsega začetka pomagale dvigovati ugled Svibenskih. Morda so bile tudi odraz njihovih skritih ambicij. Vse skupaj je pomenilo ideal visokoleteče osebe. Osebe, ki je grb prevzela, pri čemer pa seveda ni imela v mislih bosenskega kraljestva, ki ga tedaj sploh še ni bilo. Če se že moramo odločiti za konkretno osebo, ki je utemljila svibenski grb s svojim življenjem in ambicijami, sta morda najprimer-nejša Svibenčana Henrik II. (omenjan v letih 1227–1242) in njegov istoimeni oče (omenjan v letih 1182–1207). Če pa grb povežemo s križarskimi vojnami in osnovanjem posebne, od Puehsov oz. Prisov neodvisne veje, ostaja kot morebiten utemeljitelj celo najstarejši znani Svibenčan Konrad (omenjan v letih 1169–1175). Njihov življenjski čas je sovpadal z izjem-nim razmahom pečatnikov in grbov ministerialnega plemstva na jugovzhodu rimskega eesar-stva. Konkretnega razloga oz. ikonografski motiv svibenskega grba ne moremo določiti. Je Svibenčanu stopila v glavo udeležba v križarski vojni in srečanje s slikovitim Balkanom ali/ in Orientom? Je doma pripovedoval »resnične zgodbe«, recimo, da je prišel nekje na vzhodu skoraj do roke neke plemkinje? Začetnik resničnega vzpona rodbine je brez dvoma želel utelešati v viteški ideologiji vrhunske, v praksi pa nedosegljive »kraljevske« vrline ter z grbom nakazati novo rodbinsko strategijo, povezano s čaščenjem dvorskih idealov. Henrik II. in najstarejši sin Henrik III. sta se kljub pripadnosti babenberški ministerialiteti v 30. letih 13. stoletja zaradi tiranije vojvode Friderika skupaj z večino štajerskega in avstrijskega plem-stva obrnila h kralju Frideriku II., doma pa začela iskati stike s spanheimskim dvorom. To pomeni, da so Svibenski z ideološko preišljenim izborom grba celo lahko poudarili ne le starost in ugled prednikov, pač pa tudi nove politične cilje in ideale rodbine. Res so bili kranjski Svibenski prvo stoletje rodbinske zgodovine takšni: zvesti in stanovitni zaščitnikom knezom in kraljem: morda že grofu Bernardu Spanheimskemu, zanesljivo pa štajerskim Otakarjem in Babenberžanom, cesarju Frideriku in kralju Premyslu Otokarju II., salzburškemu

¹⁰⁹ Schönleben, Carniola 1680, 494: citiral je Lučića (Lucius 1666, lib. II, cap. 2, str. 65).

¹¹⁰ Brković 1998, 61. Simeon je umrl e leta 927, potem ko je leta 924 zasedel Srbijo. Srbski begunci na Hrvaškem so nato povzročili dvoletno bolgarsko-hrvaško vojno, ki jo je končalo šele posredovanje papea Janeza X. (gl. geslo »Symeon der Große« avtorja V. Gjuzeleva v: LexM 8, 360–361).

nadžkofu in koroškimi vojvodam Spanheimom. Bili so ugledni in premeteni, če že ne razumni, uspešni pri večanju premoženja, pogumni ljubitelji viteških vrlin. Le formalne visokosti, ki je pritkala njihovemu grbu, niso nikdar dosegli. To je dejstvo.

Ne glede na odlični karierizem v 12. in 13. stoletju so bili Svibenski kmalu »prisiljeni« oblikovati lastno heraldično tradicijo. Konec koncev so morali vedno imeti pri roki odgovor na vprašanje, čemu imajo v grbu kraljevski simbol. To pa se je dalo brez posebenega dokazovanja najlažje pojasniti s kraljevskim izvorom ali s posedovanjem neke kraljevske krone v preteklosti. Zaradi nepreverljivosti so Svibenski v 14. in 15. stoletju pristali pri vzhodnjaškem kraljestvu, saj so bile zahodne vladarske hiše genealoško prelahko preverljive. Orientalna moda je bila še posebej priljubljena na viteških turnirjih, kjer so se v poznem srednjem veku širile in spreminjale stare legende in fantazme, torej zgodbe o posameznikih, s katerimi so dodatno popestrili teatraličnost dogodka. Zato ne preseneča zapis opazovalca in kronista koncila v Konstanci (1414/1415), Ulricha von Richentalu, ko je na prizorišče prijahal neki plemič z zlato krono v modrem ščitu, da je šlo za »Svibenčana« in povrh tega še za (gledalcem manj znanega orientalnega) »kralja«. Lažje v nekaj besedah ni bilo mogoče opozoriti na barvitost dogodka in udeležencev. Naključna podobnost med bosenskim in svibenskim grbom je že pred koncilom v Konstanci zlahka pojasnjevala ugled Svibenskih, ki je tako zlasti s kroniko Ulricha von Richentalu v 15. stoletju in njenimi interpretacijami v 16. stoletju preraščala v bosensko-bolgarsko kraljevsko izročilo. Zaradi podobnosti znakov na pečatih in celo spomenikih bosenskih kraljev s »svibenskim grbom« ter zaradi večstoletnih povezav ogrskega, hrvaškega in bosenskega plemstva z vzhodnoalpskim – še posebej od konca 14. stoletja, ko je bila žena grofa Hermana I. Celjskega Katarina Kotromanić, je po Ulrichu von Richentalu in njegovem opisom koncila v Konstanci ter z recipiranjem dubrovniške tradicije o nemškem izvoru Kotromanićev legenda v 17. stoletju dobila sintezo. In njen prerok je bil Schönleben.

Zusammenfassung

Wappen und Mythos

Ein Beispiel pseudoköniglicher Überlieferung über die Herren von Schärffenberg (12.–19. Jahrhundert)

Dušan Kos

Das Wappen war niemals nur ein Erkennungszeichen seines Trägers, sondern auch ein Mittel für seine Standesbestätigung. Der Wappenträger war vor allem seit dem 14. Jahrhundert, als man Adelstitel und Wappen auch mit Kaiserdiplomen zu verleihen begann, darum bemüht, ein derartiges Wappenbild geltend zu machen, das ihn standesmäßig und genealogisch bestätigen bzw. noch mehr hervorheben würde, als ihm seine tatsächliche Herkunft erlaubte. Für die bereits bestehenden Wappen versuchte man Deutungen zu suchen, die Mythen, Traditionen und neue Hypothesen von einer Familie bestätigen bzw. erklären würden. Vor allem in der Barockzeit kam es zu einer Verflechtung von heraldischer Realität und Mythos. Gerade das Wappen stellte oft eine Grundlage für den letzteren dar. Die Krainer Herren von Schärffenberg, die im vorliegenden Beitrag als hervorragendes Beispiel für die Diskussion über das adelige Wappen und die Mythologie dienen, war eine der Familien, die bereits im Mittelalter in der Überzeugung einer königlichen Abkunft lebte, was sie durch ihr Wappenbild begründete: einer goldenen Krone im blauen Feld. Außer dem großen Vermögen ermöglichte ihnen die Welt der Mythen, Imaginationen und Illusionen sowie zufälliger Ähnlichkeiten gerade dank des Wappens auch einen imaginären Aufstieg über die Durchschnittsebene. Ein aus dem Mysterium des Schärffenberger Wappens übernommene Element der Schärffenberger Genealogie war auch die Verknüpfung der Schärffen-

berger mit einem bosnischen und bulgarischen Königshaus. Dabei handelte es sich nicht nur um eine falsche Interpretation von Quellen und Tatsachen, sondern auch um die Erweiterung einer älteren Legende, die aus dem »königlichen Bild« des Schärffenberger Wappens hervorging. Es waren die genealogischen Studien des 16. und 17. Jahrhunderts, die dem Phantasiebild des Schärffenberger Wappens zugrunde liegen. Der bedeutendste Autor, der die königliche Herkunft der Schärffenberger in seiner 1680 gedruckten *Genealogie der Gallenberger* »wissenschaftlich begründete«, war der Krainer Historiker Johann Ludwig Schönleben. Wegen der toponomastischen Ähnlichkeiten bei der Übersetzung des Namens Schärffenberger brachte er die Schärffenberger zunächst in Verbindung mit Schloß Osterberg und folglich mit der Familie Gallenberg, dem Besitzer von Osterberg. Von den älteren Werken übernahm er noch die Legende von ihrer Verwandtschaft mit bulgarischen und bosnischen Königen. Dieser Legende bediente sich aber zum ersten Mal bereits Ulrich von Reichental in einer Chronik des Konzils zu Konstanz (1414-1418).

Der Mythos war jedoch nicht ganz eine Erfindung von Reichental. Tatsache ist, daß Krone und Legenden über die Herkunft der Schärffenberger von Anfang an dazu beitrugen, daß ihr Ansehen wuchs. Sie stärkten – so wie die Symbolik der Krone selbst – ihr Selbstbewußtsein. Alles zusammen bildete das Ideal jener Person heraus, die das Wappen übernahm, wobei diese das bosnische Königreich natürlich nicht im Sinne hatte. In Betracht zu ziehen sind wahrscheinlich Heinrich II. von Schärffenberg (überliefert in den Jahren 1227-1242) oder aber bereits sein gleichnamiger Vater (überliefert in den Jahren 1182-1207). Ihre Namen fallen in eine Zeit, in der Typare und Wappen des ministerialen Adels im Südosten des Römischen Reichs einen außerordentlichen Aufschwung erlebten. Der erste Aufsteiger der Familie versuchte zweifelsohne die vorzüglichsten Ideale der ritterlichen Ideologie, in der Praxis aber unerreichbare »königliche« Tugenden zu verkörpern. Mit dem Wappen wollte er eine neue Familienstrategie der Verehrung höfischer Ideale inaugrieren. Abgesehen vom Karrierismus im 12. und 13. Jahrhundert waren die Schärffenberger bald »gezwungen«, eine eigene heraldische Tradition heraufzubilden. Das ließ sich ohne Beweisführung am leichtesten durch die königliche Abkunft oder den Besitz einer königlichen Krone in der Vergangenheit bewerkstelligen. Wegen der Unmöglichkeit einer Überprüfung klammerten sich die Schärffenberger an ein östliches Königreich, ließen sich die westlichen Herrscherhäuser doch genealogisch zu leicht überprüfen. Wegen der ähnlichen Zeichen auf Siegeln und sogar Denkmälern mittelalterlicher bosnischer Könige mit dem »Schärffenberger Wappen« und wegen der jahrhundertlangen Verbindungen des ungarischen, kroatischen und bosnischen Adels mit dem Ostalpenadel sowie der Übernahme der Raguser (Dubrovniker) Tradition von der deutschen Abstammung der bosnischen Könige von der Familie Kotromanić (nach einigen Vermutungen wegen des gleichen Wappens in Verwandtschaft mit den steirischen Herren aus Rohitsch/Rogatec) erfuhr Schönlebens Legende aus dem 17. Jahrhundert endlich eine neue Synthese.